

KULTURMILJÖSTRATEGI

Strategi och tillståndsbeskrivning för kulturmiljöverksamheten 2012 – 2014

Meddelande 17•2012

Länsstyrelsen
Västerbotten

Utgivare: Länsstyrelsen Västerbotten, Kulturmiljö, 901 86 Umeå
Textsammanställning: Länsantikvarie Bo Sundin
Grafisk form och produktion: Hugin & Munin, Kulturinformation, Robertsfors
ISSN 0348-0291
Tryck: GTC Print AB, Luleå, 2012

www.lansstyrelsen.se/vasterbotten

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- 4 FÖRORD
- 5 STRATEGI
- 11 INFORMATION
- 20 LÄNETS KULTURMILJÖVERKSAMHET
- 22 NATIONELLA MÅL
- 24 VÅRA UTGÅNGSPUNKTER
- 26 KULTURHISTORISK PROFIL
- 30 STATLIGA SKYDD
- 40 KOMMUNALA SKYDD OCH KULTURMILJÖPROGRAM
- 42 BIDRAG TILL KULTURMILJÖER
- 46 REFERERAD LITTERATUR
- 47 BILDFÖRTECKNING

Hässja i Boksjö, Storuman.

FÖRORD

Länets första strategiprogram för kulturmiljöverksamheten, Västerbotten genom tiderna III, antogs genom beslut i Länsstyrelsens styrelse i oktober 2006 och har gällt för femårsperioden 2007 – 2011. Det innefattade kulturmiljöverksamheten vid både Länsstyrelsen och länets museer. Ansvaret för länets kulturmiljöverksamhet delas av dessa parter, men vi har skilda arbetsuppgifter inom sektorn, vi har olika uppdragsgivare och var och en har sina egna styrdokument och verksamhetsplaner. Det föregående strategiprogrammet omfattade helheten och redovisade gemensamma ambitioner. I detta nya strategiprogram redovisas enbart Länsstyrelsens ambitioner och målsättning för kulturmiljöverksamheten. Strategin kommer på så sätt närmare vår egen verksamhet och avsändaren blir tydligare. De olika parternas uppgifter och roller samt den inriktning och det samarbete som vi har kommit överens om med länets museer framgår ändå som tidigare.

Vår nya strategi gäller för de närmaste tre åren. Detta är en anpassning framför allt till Riksantikvarieämbetets treårsplaner för kulturmiljöbidraget. Önskvärt hade varit att giltighetstiden hade kunnat anpassas även till Region Västerbottens nuvarande kulturplan som är fyraårig och som gäller för perioden 2012 – 2015.

Länsstyrelsens strategiprogram för kulturmiljöverksamheten ska tjäna som en inriktning för i första hand det egna länsstyrelsearbetet, men kan också ses som en stomme till kulturmiljöverksamheten i länet. Den riktar sig till dem som är verksamma inom kulturmiljövården, medverkande konsulter, länets kommuner, Svenska kyrkan och församlingar, hembygdsrörelsen, kulturarvsförvaltande stiftelser, studieförbund och andra organisationer, den intresserade allmänheten samt, inte minst, Riksantikvarieämbetet som har framfört önskemål om länsvisa kulturmiljöprogram och strategier.

Vår förhoppning är att Länsstyrelsens kulturmiljöstrategi 2012 – 2014 ska ge en bra inblick i hur vi arbetar, vilka styrkor och problem som finns samt hur vi tänker arbeta och prioritera den närmaste tiden.

Birgitta Heijer
Vik. landshövding

Bo Sundin
Länsantikvarie

STRATEGI

TILLSTÅNDSBESKRIVNING

Samhällets omvandling under de senaste decennierna har inneburit att kulturmiljövårdens ansvar har utökats och försvårats. En stor del av våra kulturmiljöer behövs inte längre för de specifika ändamål de en gång skapades för. Detta gäller jordbrukets-, fiskets-, järnvägens-, skogsbrukets-, industrins- och flera andra verksamheters miljöer. Kulturmiljövården arbetar numera med nya och förändrade förutsättningar där det handlar om att medverka till att omvandla och finna nya användningsområden för sådana äldre miljöer lika mycket som att vårda och skydda dem utifrån deras kulturhistoriska värden. I värsta fall kommer inte ens alternativ användning i fråga. Påtagliga exempel på detta är det västerbottniska ladlandskapet och de byggnader som kvarstår efter jordbruksnedläggningar samt lämningar efter flottningsepoken.

I länet är befolkningsminskningen särskilt tydlig i de befolkningsmässigt små inlandskommunerna. Under perioden 1985 – 2010 minskade folkmängden med i genomsnitt 20 procent i 12 av länets 15 kommuner. Umeå kommun ökade med 35 procent under samma tid. Detta ger upphov till en glesbygdsproblematik som försvårar kulturmiljöverksamheten - färre människor betyder minskat engagemang, lägre fastighetsvärden, sämre tillgång till arbetskraft, minskad skötsel av byggnader och landskap osv. Statliga insatser för kulturmiljövård ska komma så många som möjligt till del. Omvänt innebär detta att även statens engagemang blir mindre i befolkningsglesa miljöer.

Allmänhetens intresse för sin egen historia och för kulturmiljövårdens arbetsfält är stort. Länsstyrelsens resurser och de statliga anslagen till kulturmiljövård räcker bara till för att vidmakthålla en mindre del av länets kulturarv. Storleken på det nationella anslaget har inte ökat i takt med inflation och utökade behov inom kulturmiljövården. Länsstyrelsens personalresurser inom kulturmiljövården har heller inte utökats och uppgifter som rör administration, planering, redovisning och samråd blir allt mer omfattande. Den nya förordningen om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer från 2010 samt Riksantikvarieämbetets nya fördelningsmodell till länsstyrelserna får däremot ses som nya och positiva inslag som underlättar arbetet.

Många viktiga insatser görs utan att den etablerade kulturmiljövården medverkar. Det är arbeten som utförs av privatpersoner och exempelvis ideella stiftelser och föreningar. Det arbete som privata fastighets- och markägare lägger ned på byggnadsvård och landskapsvård är sannolikt mer omfattande och av större betydelse än vad den etablerade kulturmiljövården åstadkommer. Många av dem som är verksamma i stiftelser och föreningar arbetar utan ekonomisk ersättning. De frivilliga insatserna är mycket betydelsefulla, men vilar på en bräcklig grund och det blir allt svårare att rekrytera folk till förenings- och styrelsearbeten.

Kulturmiljövårdens samröre med näringslivet kan utvecklas mer. Det så kallade Kultprojektet (Kulturlandskapet som modell för lokal utveckling) som pågick 2008 – 2009 syftade till att öka förståelsen för kulturmiljöernas betydelse för lokal utveckling. I projektet tog man fram en lösning för upprustning och skötsel av en egen utvald miljö med deltagande av lokala entreprenörer och organisationer. Satsningen byggde på långsiktig förvaltning och nyttoperspektiv – att tillföra till bygdens utveckling. Projektmallen kan användas i andra områden där man vill stärka bygdens attraktionskraft utifrån en kulturmiljö.

I förra strategin 2007 – 2011 satsade vi på kunskapsförmedling med bred information gentemot allmänheten, kommuner, skolor, barn- och ungdomar. Vi har sett positiva effekter av den information- och kunskapsuppbyggande satsning som gjordes 2007 - 2011. I och med att mycket information nu finns tillgänglig underlättas vårt eget arbete, de människor vi kommer i kontakt med känner ofta till informationsportalerna och är bättre på lästa.

Andelen yngre ”kunder” har ökat och dessa har ofta ett öppnare förhållningssätt till kulturmiljövård. Även effekter utanför vårt län kan avläsas, bland annat genom länkning från andra webbplatser. De positiva effekterna kan naturligtvis även ha att göra med andra faktorer såsom allmänt utökad internetanvändning och ett accelererande informationsflöde rent generellt.

Det finns därför all anledning att fortsätta denna satsning och en strävan blir att försöka nå ut ännu bättre. Informationen ska grundas på väl etablerat samarbete. Detta blir en utmaning eftersom kulturmiljövårdens traditionella uppbyggnad där länsstyrelser och museer arbetar parallellt har förändrats under senare tid - utvecklingen går alltmer mot att de kulturmiljövårdande institutionerna

arbetar självständigt och under ganska olika villkor. Grundproblematiken ligger i att ansvaret för kulturmiljövården (till skillnad från exempelvis naturvården) är uppdelat mellan två olika aktörer – Länsstyrelserna och läns museerna i landet. Detta skapar både förvirring och onödig byråkrati samt även högre kostnader för samhället.

Kulturmiljöverksamheten ska också utgå från ett tillgänglighets- och mångkulturperspektiv. Den särskilda länsstyrelsesatsning som pågick 2010 – 2011 under namnet Kalejdoskop ska tjäna som utgångspunkt för vidare arbete. Avsikten är, att i samband med skydd av kulturmiljöer och fördelning av bidrag för vård och information, lyfta fram bortglömda och förbisedda kulturmiljöer som är betydelsefulla för alla i Västerbotten, minoritetsgrupper, barn, ungdomar och utlandsfödda.

ÖVERGRIPANDE MÅL

Den övergripande målsättningen för vårt arbete är att öka omvärldens och allmänhetens engagemang och bygga upp en bättre medvetenhet om våra kulturmiljövården och deras betydelse för ett långsiktigt hållbart samhälle. För de miljöer som skyddas genom statliga bestämmelser finns ett tydligt behov av utökad information gentemot allmänheten, skogsägare, entreprenörer, ägare till byggnadsminnen och församlingarna i länet för att undvika att olämpliga åtgärder äventyrar de kulturhistoriska värdena. Informationsansvaret delas av Länsstyrelsen, kommunerna och länets museer.

Vi måste se till det mest väsentliga och ta fasta på kulturminneslagens portalparagraf som säger: ”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla.” Vår bedömning är att detta på lång sikt innebär största möjliga nytta för vår kulturmiljö och att medborgarnas delaktighet, förståelse och ansvarstagande för kulturarvet ska öka.

SAMVERKAN

I Västerbottens läns kulturplan 2012–2015, utgiven av Region Västerbotten, beskrivs den regionala kulturmiljöverksamheten i kapitel 6.4 "Kulturarv och kulturmiljövård". Där betonas att länets kulturarv och kulturmiljöer ska ses som utvecklingsresurser för regional tillväxt, attraktivitet, folkhälsa, kulturella näringar och ett långsiktigt hållbart samhälle.

Två prioriterade utvecklingsområden utpekade för perioden 2012–2015:

- Vidareutveckling av länets kulturhistoriska besöksmål
- Öka tillgängligheten till länets kulturarv och kulturmiljöer

Ambitionen från Region Västerbotten under de närmaste åren är att öka dialogen mellan den regionala kulturverksamheten och den statligt finansierade kulturmiljöverksamheten. Förslaget är att det sker via regelbundna dialogmöten och/eller årliga seminarier eller workshops som fokuserar på hur vi tillsammans kan arbeta för att genomföra de ovan beskrivna utvecklingsområdena.

För att så effektivt som möjligt kunna fokusera på de två prioriterade utvecklingsområdena ser Region Västerbotten gärna att en förstudie görs för att belysa olika utvecklingsbehov och problemområden som sedan kan ligga till grund för fortsatta dialogmöten, vilka i sin tur kan utmynnas i kommande projekt som syftar till att förverkliga de prioriterade utvecklingsområdena. Region Västerbotten betonar också att en sådan förstudie också bör involvera ett engagemang från besöksnäringen och länets kommuner.

Sammanfattningsvis kan den regionala kulturverksamheten som bedrivs vid Region Västerbotten, förutsatt att erforderliga medel finns tillgängliga, understödja länets kulturmiljövård genom:

- stöttning av en förstudie
- regelbundna dialogmöten och seminarier/workshops
- stöttning av projekt som syftar till genomförandet av de prioriterade utvecklingsområdena utifrån riktlinjer i det regionala tillväxtprogrammet och dito för 1:1-medlen

Länsstyrelsen konstaterade i förra strategin att samarbetet med andra institutioner bör utökas. Vi medverkade vid framtagandet av länets kulturplan och Region Västerbottens ambitioner för kulturmiljöverksamheten är en positiv ingång till framtida samverkan. Det uppmuntrar till fortsatt samverkan med länets museer och till utökad kontakt med andra kulturorganisationer. På sikt kan också kulturmiljöverksamheten genom detta få ett bättre genomslag i kommunerna. Kulturmiljöfrågor kommer också att ges ett ökat utrymme vid Länsstyrelsens kommunbesök och vi har numera särskilda kontaktpersoner för de olika kommunerna. Det är därutöver möjligt att anordna särskilda kulturmiljömöten med kommunerna.

Vi är också framme vid ett breddat samarbete i SEVÄRT där Länsstyrelsens naturvårdsenhet och länsturismen arbetar tillsammans med kulturmiljövården i en ny organisations- och utvecklingsmodell. Samarbetet med naturvården har också fördjupats när det gäller naturreservatsbildningar där kulturmiljöaspekter allt oftare arbetas in.

Kulturarv på drift?

Länsstyrelsen har både arrangerat och medverkat i kurser och utbildningar som ligger i linje med kulturmiljövårdens verksamhetsmål. Mycket av detta har gjorts inom ramen för Landsbygdsprogrammet. Flera av kurserna har varit publika framgångar och kursverksamheten kommer att fortsätta så länge möjligheterna genom Landsbygdsprogrammet kvarstår.

Länsstyrelsen har genom sakområdet kulturmiljö ett särskilt ansvar vid införandet av den europeiska landskapskonventionen (ELC). Helhetssyn, ökad demokrati och mer inflytande för alla är de ledord som gäller för ELC. Detta kommer att vidga kontaktytorna, inte bara för kulturmiljövården utan för hela Länsstyrelsen.

Rapporten Samverkan ger styrka! är resultatet av ett regeringsuppdrag till länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet 2009. Upp-

draget syftade till att förbättra och utveckla samarbetsformerna dels mellan länsstyrelsernas kulturmiljöenheter och dels mellan länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet. Utifrån detta har ny samverkan med brett genomslag åstadkommit med utgångspunkt i tre utvecklingsområden: tillsyn, kunskapsuppbyggnad och faktaunderlag för kulturmiljön samt breddad kompetens inom området. Arbetet är organiserat genom fyra länsgrupper, en av dessa är länsgrupp Norr som omfattar länsstyrelserna i Västerbotten och de tre övriga nordligaste länen.

Kulturmiljöverksamheten vid Länsstyrelsen ser behov av att utöka samarbetet med exempelvis: Region Västerbotten, länsturismen, kommunerna, hembygdsrörelsen, naturvården, näringslivet, Umeå universitet, Sametinget, Statens Fastighetsverk och Skogsstyrelsen.

Cellfängelset, Umeå.

KULTURHUVUDSTADSÅRET 2014

År 2014 är Umeå och Riga i Lettland europeiska kulturhuvudstäder. Umeå kommun anger att satsningen går ut på att stärka människorna, stärka staden, stärka kulturen, stärka norra regionen och stärka det europeiska samarbetet. Målsättningen är att främja mänsklig tillväxt, stärka kulturens roll som drivkraft för en hållbar samhällsutveckling samt att stärka kulturlivets internationella relationer och dimensioner. Kulturhuvudstadsårets strategier är:

- Open Source - att utveckla metoder att dela, utveckla och skapa nya idéer och kulturella uttryck, att involvera medborgare, kulturaktörer och kulturinstitutioner, universitet, privata företag, frivilligorganisationer, offentliga organisationer och partnerstäder för att skapa nya uttryckssätt med hjälp av olika konstarter.
- Öka medborgarnas deltagande i samhällets kulturella liv.
- Öppna Europa för Umeå.
- Visa Umeå för Europa. I detta ingår, inte bara Umeås, utan också det nordliga rummets kulturtraditioner

Region Västerbotten och Länsstyrelsen har föreslagit Riksantikvarieämbetet att förlägga sitt höstmöte 2014 till Umeå för att tematiskt och i linje med kulturhuvudstadsårets mål och strategier, exempelvis belysa ämnet kulturmiljövård och medborgerligt inflytande. Förslaget har väckt gensvar och bearbetas nu vidare.

INFORMATION

Vår informationssatsning utgår från tre informationsportaler som har byggts upp tillsammans med länets museer. De har alla, i olika utsträckning, finansierats med bidrag från 7:2-anslaget och två av dem har från början också varit EU-finansierade. Portalerna tar utgångspunkt i begreppet hållbar utveckling, bygger på samverkan mellan i första hand Länsstyrelsen och länets museer vilket i sin tur samverkar med andra parter. Informationsportalerna syftar alla till effektiv informationsspridning mot omvärlden, långsiktigt kunskapsuppbyggande samt till att förenkla och underlätta kulturmiljöarbetet i länet. Representanter från Länsstyrelsens kulturmiljöenhet ingår i arbets- eller ledningsgrupper för alla portaler. Museerna medfinansierar verksamheten genom eget arbete. Mätning av antalet besökare på länsportalernas webbplatser gör insatserna uppföljningsbara och ger en bra uppfattning om intresset för kulturmiljövård.

För kulturmiljöverksamhetens utåtriktade arbete i övrigt finns en särskild kommunikationsplan som uppdateras årligen.

De tre länsportalerna är:

SEVÄRT I VÄSTERBOTTENS LÄN – EN MODELL FÖR REGIONAL KULTURARVSTURISM

I Västerbottens län har vi i 20 års tid arbetat med kulturarvsturism på ett systematiskt sätt. År 1990 påbörjades planeringen av ett länstäckande arbete för att stärka Västerbottens kulturhistoriska

profil och lyfta fram de allra främsta sevärdheterna ur natur- och kulturhistorisk synpunkt. År 1993 startades projektet "Sevärt i Västerbottens län" och planerna började sättas i verket. I slutet av 1990-talet avslutades den första etappen som drevs av Länsstyrelsen. Det fanns då en färdig infrastruktur för länets kulturarvsturism: ett drygt 20-tal naturum/kulturum (det vill säga portar in till naturreservat, byggnadsminnen och kulturmiljöer, med utställningar, bildspel, i vissa fall också kaféer och butiker), lika många informationskrifter om besöksmålen, en guidebok (översatt till tre andra språk) samt ca 300 skyltar runt om i hela Västerbottens län.

Från år 2000 har Sevärt drivits vidare av Västerbottens museum, under en del år som EU-projekt. Under denna tid har verksamheten inriktats på att kompetenshöja besöksmålen medarbetare och utveckla besöksmålen. Sedan 2003 är en tjänst som turist- och hembygdsantikvarie inrättad och ingår i Västerbottens museums ordinarie verksamhet, bland annat med uppgift att vidareutveckla Sevärt. Fram till 2012 har verksamheten varit inriktad mot förbättrad tillgänglighet, marknadsföring, skylt- och skriftproduktion, förbättring av webb-platsen och uppbyggnad av ett nytt kulturum. En huvudinriktning har också varit att säkerställa besöksmålen förutsättningar och långsiktiga verksamhet. Styrkorna inom Sevärt kan beskrivas med orden konsekvens, kontinuitet och långsiktighet, samverkan och samarbete samt – inte minst – kvalitet. Webbplatsen www.sevart.se är ingången till denna länsportal.

Fiskeläget vid Tannskärsviken, Norrbyskäer.

2010 genomfördes en förstudie för utveckling av en plats som ingår i Sevärt. Förstudien utgick från en utvald destination, fick namnet KulNaTur/Bjuröklubb och hade två syften:

- Identifiera nya informationsmetoder för länets natur- och kulturmiljövård och samordna kommande informationsinsatser
- Identifiera nya samverkansformer mellan natur-/kultur- och turismsektorn, det vill säga att hitta en fungerande modell som kan tillämpas på områden i länet med stora natur- och kulturvärden som även har en turistisk potential

Förstudien föreslår en förstärkning av Sevärt-konceptet genom att tydligare koppla Länsstyrelsens naturvårdsenhet och länsturismen till verksamheten för att åstadkomma bättre attraktionskraft och ekonomi. Till detta föreslås inrättandet av en ny regional styrgrupp för Sevärt med ansvariga företrädare för Västerbottens museum, Länsstyrelsen kulturmiljövård respektive naturvård, Västerbottens turism samt ytterligare två till tre personer som styrgruppen själv utser. För de platser som styrgruppen anser angelägna och lämp-

liga att utveckla, föreslås bildande av lokala råd med ansvar för att metodiskt och målmedvetet utveckla natur, kulturmiljö och turism i samklang på destinationen i fråga. De lokala råden får, som namnet anger, en rådgivande och beredande funktion.

Förstudiens slutsatser är förankrade med berörda parter och en ombildning av styrgruppen genomförs under 2012. Målsättningen för Sevärt de närmaste åren är att genomföra och vidareutveckla tankarna i förstudien. Grundläggande blir att till de senaste årens kulturmiljöinriktning inarbeta naturvårdens och länsturismens utåtriktade ambitioner för att nå ut bättre, stärka attraktionskraften i besöksmålen och i Sevärt-konceptet. Inriktningen innebär också möjligheter till förbättrad ekonomi genom samfinansiering via 7:2-anslaget, Länsstyrelsens naturvårdsenhet, Regionförbundet och Västerbottens museums turisantikvarietjänst. Sevärt ska, stärkt med de nya samarbetsparterna, utvecklas till en länsangelägenhet.

HÅLLA HUS – REGIONAL INFORMATIONSCENTRAL FÖR BYGGNADSVÅRD

Hålla Hus startades som ett EU-projekt år 2000 av Skellefteå museum. Hålla Hus etablerades först i norra länsdelen och har sedan 2005 utvecklats vidare till att bli länsomfattande med Länsstyrelsen, Västerbottens museum och Skogsmuseet som samarbetspartners. Syftet med portalen är:

- att sprida informationskonceptet till länets alla kommuner utveckla informationen till att bli heltäckande, länsövergripande och tillgänglig för alla
- öka medvetenheten om god byggnadsvård samt öka allmänhetens engagemang och ansvarstagande för kulturmiljöfrågor
- effektivisera informationen om byggnadsvård, resurshushållning och hållbar samhällsutveckling

Den primära målgruppen är alla som äger ett hus eller en bostad med kulturhistoriskt värde. I andra hand vänder sig informationen till den intresserade allmänheten, studieförbund, kommunala tjänstemän, byggtreprenörer och mäklare. Avsikten är att med tiden nå ut till skolor, särskilt utbildningar med inriktning på byggande och byggnadsförvaltning.

För närvarande finansieras verksamheten genom Länsstyrelsens kulturmiljöbidrag. Tidvis har Västerbottens läns landsting, som också var en av medfinansierarna i det ursprungliga EU-projektet, bidragit ekonomiskt. Inom verksamheten för Hålla Hus har informationsmontrar satts upp i alla länets kommuner. Sju mindre skrifter och 23 informationsblad har producerats. All information är tillgänglig genom webbplatsen www.hallahus.se. Flera seminarier och marknadsföringsinsatser för Hålla Hus har genomförts genom åren. Ett material för studiecirkelverksamhet "Bevare mig väl" är framtaget och studieförbunden har börjat visa intresse för detta. Webbplatsen gjordes om och fick ett helt nytt utseende 2011, nya marknadsföringsinsatser för denna planeras. Ett samarbete med

två nystartade byggnadsvårdsbutiker har påbörjats. Utställningen "Trä och trähus" som producerades av Skogsmuseet i Lycksele för Hålla Hus kommer att turnera som vandringsutställning.

SPÅR FRÅN 10 000 ÅR – KUNSKAPSUPPBYGGNAD FÖR DET HISTORISKA LANDSKAPET

Informationsportalen "Spår från 10 000 år" handlar om arkeologi, förhistoria och kulturlandskap i Västerbottens län. Portalen baseras på webbplatsen (www.sparfran10000ar.se) och riktar sig till en bred målgrupp, vilken omfattar allt från skolelever och lärare till enskilda markägare, exploatörer och forskare. Arbetet med portalen påbörjades 2006. Sedan dess har portalen utvecklats till en omfattande informationsplats som bl.a. innehåller digitala kartor med information om kända fornlämningar och kulturhistoriska lämningar, arkeologiska rapporter, beskrivningar av olika historiska och förhistoriska skeenden i länet och information om aktuella arkeologiska undersökningar och projekt.

För informationsportalen har en treårsplan tagits fram för åren 2012 – 2014. Planen fokuserar på tillgänglighetsfrågor, bland annat genom att den engelskspråkiga versionen av hemsidan kommer att marknadsföras och att en engelskspråkig broschyr kommer att tryckas. Även olika typer av kulturmiljöer kommer att tillgängliggöras på webbplatsen genom kulturslingor och korta filmer. På webbsidan kommer dessutom nya kartskikt att publiceras, t.ex. historiska kartor och kartor som visar kustens strandlinjeförskjutning. En översyn av länets fornvårdsprogram kommer inom ramen för Spår att påbörjas i länets norra kustområde.

Spår från 10 000 år drivs av Västerbottens museum i en arbetsgrupp med representanter från Skellefteå museum, Skogsmuseet i Lycksele, Länsstyrelsen/kulturmiljö och Umeå universitet. För närvarande finansieras verksamheten genom Länsstyrelsens 7:2-anslag.

FORNLÄMNINGAR OCH ARKEOLOGI

En samlad översikt som beskriver rådande kunskapsläge och forskningsbehov för arkeologin i länet har länge varit angelägen och efterfrågad, både av Länsstyrelsen och av uppdragstagande institutioner. Därför har arbetet med ett arkeologiskt handlingsprogram för länets uppdragsarkeologi påbörjats. Syftet med detta handlingsprogram är att, utifrån det aktuella arkeologiska kunskapsläget, presentera strategier för uppdragsarkeologiska arbeten i länet under de närmsta åren och för Länsstyrelsens handläggning av sådana ärenden.

En viktig och angelägen uppgift för Länsstyrelsen, Skogsstyrelsen och länets museer är att initiera och delta i utbildningsinsatser som riktas till skogsbrukets deltagare för att minska skadorna på fornlämningar. Att medverka till att ta fram fungerande rutiner hos skogsbolag och privata skogsägare vid avverkning och föryngringsåtgärder kan vara ett led i detta. Det finns idag digitala system som utgör en stor hjälp för hanteringen av fornlämningar och de bör kunna innebära att antalet skador på fornlämningar kommer att minska.

Länsstyrelsens hemsida om fornlämningar och arkeologi kommer att uppdateras och förbättras. Där kommer bland annat information om fornlämningars skydd och en vägledning för tillståndsprövning att finnas tillgänglig.

BYGGNADSMINNEN

Byggnadsminnena är de byggnader i länet som har de högsta kulturhistoriska värdena. För dessa byggnader har Länsstyrelsen möjlighet att vidmakthålla de kulturhistoriska värdena och för dessa

byggnader ska högt ställda krav gälla. Vid urvalet av nya byggnadsminnen är en tydligare inriktning mot skydd för byggnader och miljöer enligt länets kulturhistoriska profil och miljömålen angelägen. En analys av det befintliga urvalet är påbörjad och ska färdigställas för att tjäna som inriktning för kommande byggnadsminnesförklaringar. Denna aspekt kommer även fortsättningsvis ingå som ett kriterium vid urvalet av nya byggnadsminnen. Bland länets byggnadsminnen finns en överrepresentation av hus som är byggda under tidsperioden 1850 – 1900 och hus som ligger i tätorter och i kustlandet. Det övervägande antalet byggnadsminnen är bostadshus och manbyggnader av herrgårdsliknande karaktär. Andra byggnadskategorier, särskilt i fjällen och inlandet samt 1900-talsbyggnader generellt, är därför angelägna att skyddas i framtiden. Under de senaste åren har det nationella länsstyrelseprojektet Kalejdoskop genomförts. Syftet har varit att uppmärksamma andra delar av kulturarvet än det traditionella. Länsstyrelsen Västerbotten har i detta sammanhang påbörjat ett arbete med att försöka identifiera och skydda miljöer som speglar detta. Det kan bland annat handla om miljöer som speglar barns eller kvinnors villkor eller förbisedda och bortvalda platser och människor. Länsstyrelsens faktaunderlag för länets redan befintliga byggnadsminnen behöver i vissa fall kompletteras. Mer detaljerade historiska uppgifter och ett utökat digitalt bildmaterial är önskvärt. För en del byggnadsminnen behöver skyddsbestämmelserna ses över och justeras.

Länsstyrelsens tillsyn av byggnadsminnen har utökats under senare år. I flera fall har detta resulterat i att angelägna vårdinsatser har genomförts. Tillsynen ska fortsätta, och helst i ökad omfattning.

Fatmomakke i höstskrud.

Kontakten mellan Länsstyrelsen och byggnadsminnesägarna bör utökas. Att upprätta vårdavtal för byggnadsminnena kan vara bra för att säkerställa ett gott skick och även för att skapa framförhållning i Länsstyrelsens fördelning av byggnadsvårdsbidrag.

En grundfråga som måste ställas när skyddsbestämmelser till ett byggnadsminne upprättas är naturligtvis hur detaljerade bestämmelserna ska vara. Särskilt invändiga skyddsbestämmelser kan många gånger ifrågasättas ur ett tillgänglighetsperspektiv – hur stor del av landets befolkning kommer att kunna ta del av en sådan miljö om huset är privatägt? I samband med kommande byggnads-

minnesförklaringar finns anledning att se över detta och i vissa fall tillämpa förenklade skyddsbestämmelser.

Den utåtriktade informationen om våra byggnadsminnen behöver förbättras. 2006 framställdes skyltar för alla byggnadsminnen inom Umeå stad och informationen finns också tillgänglig på Länsstyrelsens webbplats. Ett råmaterial till historiker/skylttexter för övriga byggnadsminnen i länet finns framtaget för vidare bearbetning. Länsstyrelsens faktaunderlag för länets byggnadsminnen har ojämn kvalitet och behöver kompletteras.

KYRKLIGA MILJÖER

Det så kallade karaktäriseringsprojektet i länet (kulturhistorisk värdering av skyddade kyrkomiljöer) slutfördes i början av 2012. Detta faktaunderlag om våra kyrkomiljöer är ett värdefullt tillskott och har lagts ut på Länsstyrelsens webbplats. Länsstyrelsens faktaunderlag för begravningsplatser och kyrkliga inventarier har dock fortfarande brister. Faktaunderlaget för begravningsplatser bör i första hand uppordnas och kompletteras med de plankartor som finns hos respektive församlingar. Länsstyrelsen kommer att ta upp en diskussion i kyrkans regionala samrådsgrupp om möjligheten till samordnade insatser gällande begravningsplatser och inventarier.

Smärre administrativa oklarheter återstår att reda ut, bland annat ägoförhållanden för ett par kyrkobyggnader, omständigheter för de så kallade fiskarkapellen vid kusten samt för en del ödekyrkogårdar och kolerakyrkogårdar.

RIKSINTRESSEN

Riksintresseområdenas avgränsningar, beskrivningar och motiveringar har sin grund i bedömningar som gjordes för mer än 20 år sedan. Det finns i dag ett stort behov av översyn, revideringar och ställningstaganden, särskilt för agrart präglade riksintresseområden som hotas av igenväxning. Textbeskrivningarna till riksintressena bör mer inriktas mot att lyfta fram de kulturhistoriska värdena än att beskriva den historiska bakgrunden. Nya faktorer som exempelvis vindkraftetableringar och gruvexploateringar ger ytterligare anledning till översyn. Riksintressena påverkar också Länsstyrelsens fördelning av bidrag till kulturmiljövård genom att riksintressena allmänt sett är prioriterade. Det finns en stark fokusering på dessa frågor även hos Riksantikvarieämbetet och Boverket. Länsstyrelsen har påbörjat en översyn i länet, två revideringar har genomförts, ytterligare nio är påbörjade och arbetet kommer att fortsätta.

KULTURRESERVAT

Länets två kulturreservat är mycket typiska och representativa för Västerbottens kulturhistoria. Länets reservat är unika i den me-

Landsförsamlingens kyrka, Skellefteå.

Återflytning av fyren på Ledskär, Ratan.

Slätterdag, Svanselse dammängar.

Finnfors kraftstation.

ningen att inga andra liknande kulturresevat finns i landet. Den framtida skötseln för länets två kulturresevat är säkrad så länge de nuvarande anslagen för kulturmiljövård finns. Kostnaderna för förvaltning och skötsel av de två resevaten är förhållandevis låga i

Begravningsplatsen vid landsförsamlingens kyrka, Skellefteå.

förhållande till många agrara miljöer där stora årliga skötselinsatser krävs. De problem som kan uppstå vid arbetet med kulturresevatsbildning och som man bör ta hänsyn till vid planeringen är osäker ekonomisk framtid, utdragen och lång arbetsprocess samt att det inte finns möjligheter att lösa in mark, vilket betyder att resevatsbildningen blir beroende av samarbetsvilliga markägare. Länsstyrelsen ser möjligheter och behov av att ytterligare kulturresevat inrättas i länet. Än så länge finns ingen framarbetad plan eller strategi för det fortsatta arbetet med resevatsbildningen i länet. Tyngdpunkten bör dock ligga på att hitta miljöer som tydligt är karaktäristiska för Västerbotten men unika för landet och som dessutom har en pedagogisk potential. Viktigt i arbetet är att tillgängliggöra resevaten för besökare både när det gäller fysisk framkomlighet och information. För närvarande undersöks möjligheterna för kulturresevatsbildning av två nya områden i länet.

BIDRAG TILL KULTURMILJÖVÅRD

Länsstyrelsen har möjlighet att lämna bidrag till byggnadsvård, fornvård, kulturlandskapsvård, information om kulturmiljöer och till förbättrat kunskapsunderlag för kulturmiljövård. I vår strategi är, som redan framgått, information om kulturmiljöer ett huvudinslag genom de tre länsportalerna.

Inom byggnadsvården måste bidragen koncentreras till det viktigaste för länet och en prioritering av bidrag till skyddade byggnader och miljöer tillämpas redan. Det är viktigt att Länsstyrelsen får in relevant underlagsmaterial i rätt tid för att kunna behandla bidragsansökningar. I detta avseende måste kraven mot de bidragssökande höjas. Konsekvensen blir annars att för många ärenden hålls öppna, vilket hindrar möjligheterna till att fatta beslut om andra ansökningar. Länsstyrelsen har 2011 – 2012 genomfört en processbeskrivning av byggnadsvårdsbidragen i syfte att effektivisera hanteringen. Utifrån detta ska också Länsstyrelsens webbinformation om bidrag till byggnadsvård förnyas.

En översyn och utvärdering av de miljöer som ingår i länets fornvårdsprogram påbörjas 2012. Det är angeläget att koncentrera

detta så att programmet bättre överensstämmer med faktiska förhållanden och de förutsättningar som finns för aktiv fornvård. Uppföljning av den vård som utförs ska göras för att bedöma om åtgärderna har avsedd verkan. Miljöerna ska i så stor omfattning som möjligt vara tillgängliga för alla. Förutom förbättrad information och tillgänglighetsanpassning i fält, ska beskrivningarna av miljöerna förbättras och vara tillgängliga på Länsstyrelsens webbplats. I dagsläget utgör fornvård den ekonomiskt minsta delen i vår bidragsfördelning, vilket det kan finnas anledning att ändra på efter att fornvårdprogrammet har reviderats.

LÄNSSTYRELSENS PRIORITERINGSGRUNDER FÖR BIDRAG

Den övergripande utgångspunkten i bidragsfördelningen är de kulturhistoriskt värdefulla miljöerna i länet. Det är dessa som ska bevaras, vårdas och utvecklas.

I strävan mot att våra insatser och vårt regionala arbete ska ge största möjliga kulturmiljönytta, måste dock fler aspekter än det kulturhistoriska värdet beaktas. En kulturlämning - det kan vara en byggnad, ett landskapsavsnitt, en fornlämning etc. - kan ha ett högt kulturhistoriskt värde men behöver för den skull inte vara representativ för länet. Den kan med andra ord ha liten eller stor regional särprägel. Tillgängligheten, det vill säga i vilken utsträckning allmänheten kan ta del av den, hur användbar och attraktiv den är, spelar också in. Om en kulturlämning är hotad på något sätt – om den exempelvis saknar skydd eller om den har en ovarsam ägare – är de framtida förutsättningarna dåliga och en vårdinsats kan bli meningslös. Alla dessa aspekter vägs in vid ställningstaganden för kulturmiljösatsningar. För byggnadsvård, fornvård och information om kulturmiljöer finns, som ovan nämnts, särskilt utarbetade principer och styrdokument.

Även bidrag till kulturlandskapsvård utgör procentuellt sett en mindre post i vår bidragsfördelning. Endast ett fåtal områden vårdas med bidrag från 7:2-anslaget, men här avser vården årlig slåtter som är relativt kostnadskrävande. Det som styr urvalet av områden är möjligheten till långsiktig vård, platsens besöksvärde och tillgänglighet för allmänheten. Den kontinuerliga uppföljningen, tillsynen och utvärderingen av vården är en förutsättning för att behålla och förstärka miljöns kulturhistoriska värde. För landskapsvård finns även möjligheter till ekonomiskt stöd genom EU:s miljöstöd.

Under 2011 användes en relativt stor del av bidragsmedlen (11 procent) till förbättrat kunskapsunderlag. De framtida mest angelägna satsningarna är fortsatt riksintresseöversyn och stöd till utarbetande av kommunala kulturmiljöprogram.

TILLSYN

Inriktning och omfattning för den tillsyn Länsstyrelsen utför fastställs årligen i en särskild tillsynsplan.

STRATEGIN I SAMMANFATTNING

- Utökad information om våra kulturmiljöer
- Utvidgad samverkan med andra parter
- Arkeologiskt handlingsprogram och förnyat fornvårdsprogram
- Nya byggnadsminnen med inriktning mot 1900-talet, inland och fjäll samt förbättrat faktaunderlag
- Förbättrat faktaunderlag för kyrkliga inventarier och begravningsplatser
- Fortsatt riksintresseöversyn
- Inrätta ytterligare kulturresevat
- Förenklad bidragshantering
- Utökad tillsyn

LÄNETS KULTURMILJÖVERKSAMHET

Den offentligt finansierade kulturmiljöverksamheten i Västerbottens län bedrivs av Länsstyrelsens kulturmiljöenhet, Västerbottens museums avdelning kulturmiljö, projekt och uppdrag, Skellefteå museums kulturmiljöavdelning samt i mindre utsträckning också vid Skogsmuseet i Lycksele. Personalen på dessa institutioner är antikvarier med olika inriktningar, exempelvis byggnadsantikvarier, arkeologer och kulturlandskapsantikvarier.

Därutöver finns även fristående konsultföretag, som under de senaste tio åren fått allt större betydelse i den regionala kulturmiljöverksamheten.

LÄNSSTYRELSEN

Länsstyrelsen ska som myndighet tillvarata de statliga intressena och verka för att den nationella politiken och målsättningen får genomslag i länet. Länsstyrelsen ska också samordna de statliga intressena i länet för att främja en regional utveckling.

Enligt kulturminneslagen har Länsstyrelsen till uppgift att ha tillsyn över kulturmiljövården i länet och Länsstyrelsen beslutar i ärenden som hanteras enligt kulturminneslagen. Kulturmiljöfrågor arbetas också in i övriga beslut som hanteras inom Länsstyrelsen. De nationella målen om en god livsmiljö och en långsiktig hushållning med kulturmiljöresurserna i den regionala utvecklingen eftersträvas.

På delegation från Riksantikvarieämbetet beslutar Länsstyrelsen om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer i länet. Bidrag får lämnas till vård och tillgängliggörande av sådana miljöer, till kunskapsunderlag och vissa arkeologiska undersökningar. Muse-

ernas kulturmiljöverksamhet finansieras inte genom Länsstyrelsen eller genom denna statsbidragsform.

MUSEERNA

Västerbottens museum är ett länsmuseum med statligt uppdrag att samla, bevara, synliggöra och tillgängliggöra länets kulturarv. Avdelningen för kulturmiljö, projekt och uppdrag bedriver en verksamhet som omfattar arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård och kulturlandskap. Här innefattas allt från mångtusenåriga boplatser, äldre stads- och industribebyggelse, landsbygdens gårdar och odlingslandskap till samiska kulturspår i fjäll och skog, kustens fiskemiljöer och det kyrkliga kulturarvet i hela länet. Västerbottens museum har ett viktigt och långsiktigt ansvar som omfattar kunskapsinsamling och bevarande samt kunskapsförmedling. Läns museets övergripande mål är att öka kunskapen om och förståelsen för kulturmiljöer och kulturarv i Västerbottens län. Läns museet lämnar råd och yttranden till länets kommuner i frågor där kulturmiljöer berörs. Det har tidigare funnits ett avtal mellan Västerbottens museum och Länsstyrelsen om hur samverkan och utbyte av tjänster ska fungera. Numera finns inget sådant avtal. Västerbottens museum ingår däremot i ett samverkansavtal med de fyra norra läns museerna, dock utan någon särskild arbetsgrupp för kulturmiljöfrågor.

Skellefteå museum har ansvar för kulturmiljöverksamheten i Malå, Norsjö och Skellefteå kommuner samt länsansvar för teknik- och industrihistoria efter 1900. Skellefteå museums verksamhetsmål sammanfaller med Västerbottens museums avseende kunskapsinsamling, bevarandefrågor och förmedling av kunskap.

Skogsmuseet i Lycksele är ett kulturhistoriskt museum med länsansvar vad gäller inriktning på skog och skogsbrukshistoria. Museet har ett kulturmiljöansvar i främst Lycksele kommun och arbetar med kunskapsinsamling, bevarandefrågor och förmedling av kunskap.

REGION VÄSTERBOTTEN

Region Västerbotten är ett kommunalt samverkansorgan som ansvarar för regional utveckling i Västerbottens län och har 16 medlemmar, länets 15 kommuner och Västerbottens läns landsting. Västerbottens läns kulturplan 2012 – 2015 som utarbetats av Region Västerbotten har betydelse för utvecklingen av kulturlivet och fördelningen av ekonomiska medel till länets kulturella verksamheter. Kulturplanen är också betydelsefull för samarbetet mellan allmänskulturella organisationer, kommuner, museer etc. Kulturmiljöverksamheten ingår som en del i kulturplanen.

KOMMUNERNA OCH ANDRA MEDVERKANDE

Länets kommuner har ett stort ansvar för kulturmiljövården i enlighet med plan- och bygglagen och miljöbalken. Därför är det särskilt viktigt att man i kommunerna har kunskap om vilka kulturmiljövården som finns och hur dessa ska värnas och brukas. Ingen av länets kommuner har dock egen kulturhistorisk kompetens genom anställda kommunantikvarier. Endast två kommuner, Umeå och Skellefteå, har heltidsanställda stadsarkitekter.

Andra viktiga medverkande i kulturmiljöarbetet är exempelvis länsborna, arkiven, biblioteken, näringslivet, Svenska kyrkan, utbildningsväsendet, studieförbunden, kulturhistoriska stiftelser, konsulter, bya- och intresseföreningar, samebyar, länsturismen, hembygds- och sameföreningar, Skogsstyrelsen och Västerbottens läns hembygdsförbund.

Riksantikvarieämbetet är den centrala myndigheten som under riksantikvariens ledning har det nationella ansvaret för kulturmiljövården i landet.

Norsjövallens kvarn.

NATIONELLA MÅL

Nya kulturpolitiska mål beslutades av riksdagen i december 2009. Målen är nationella och ska styra den statliga kulturpolitiken men ska även kunna vägleda kulturpolitiken i kommuner och landsting. Kulturmiljövårdens mål är också formulerade utifrån befintlig lagstiftning (kulturminneslagen, plan och bygglagen samt miljöbalken).

I de nationella kulturpolitiska målen slås fast att kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling.

För att uppnå målen ska kulturpolitiken:

- främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor
- främja kvalitet och konstnärlig förnyelse
- främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas
- främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan
- särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur

Byggnadsminnet Kungsgatan 97, Umeå.

Riksdagen har beslutat att det övergripande målet för miljöpolitiken är att vi till nästa generation ska lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta. Utöver generationsmålet finns sexton nationella mål för miljön med preciseringar och etappmål. Nio av dessa sexton miljö kvalitetsmål har direkt betydelse för arbetet med kulturarvet. I det regionala arbetet med miljömålen har Länsstyrelsen en samordnande roll. Länsstyrelsen ska tillsammans med kommuner, näringsliv, frivilliga aktörer och andra regionala myndigheter arbeta för att miljömålen får genomslag i länet och att miljötillståndet blir bättre. För kulturmiljöverksamheten innebär det att vi ska uppmärksamma den historiska mångfalden i landskapet, arbeta för att skydda, förvalta och utveckla värdefulla kulturmiljöer och att vi ska följa utvecklingen av kulturmiljötillståndet.

Fasadrenovering på byggnadsminnet tingshuset i Ånåset 2011.

VÅRA UTGÅNGSPUNKTER

Kulturmiljön är en gemensam resurs, vilket innebär att alla har rätt till den. En mycket stor del av våra kulturmiljöer är en del av det som brukar kallas det offentliga rummet, den miljö som vi alla vistas i och har tillgång till. Av kulturminneslagen framgår att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Länsstyrelsens uppgift är att se till att de lagar och regler, som beslutats av regering och riksdag, också följs.

Kulturmiljöer väcker engagemang, intresse och skapar debatt. Förutom att vara stimulerande livsmiljöer, är de också viktiga resurser för rekreation, friluftsliv och för utveckling av turism- och besöksnäringen. Kulturmiljöverksamheten ställer krav och skapar kontinuitet i samhället. Trender balanseras mot tradition och långsiktighet. Det är allas vårt ansvar att ta tillvara och bygga vidare på kulturarvet, så att även kommande generationer kan ta del av det.

Kulturmiljöarbetet är en del i samhällsplaneringen likställd med andra samhällssektorer och politikområden. Regeringen har slagit fast att kulturarvet ska ta plats på fler ställen i samhället, vilket betyder att kulturmiljöaspekter är väsentliga i all samhällsutveckling. Detta förhållningssätt gäller självklart också för Länsstyrelsens arbete.

Inom Länsstyrelsens sakområde för kulturmiljövård utgår vi från vår historia men jobbar i nutiden och för framtiden. Vi deltar och medverkar i en utvecklingsprocess. Vi skyddar, vårdar och utvecklar kulturmiljöer, lämnar bidrag till vård av kulturmiljöer, till information, producerar ny kunskap, skapar projekt och arbetstillfällen, bevakar och utför tillsyn, lyfter fram och utvecklar sevärdheter.

Kulturmiljöarbetet utförs inte bara av Länsstyrelsen, museer och konsulter utan till stor del också av länsborna själva och av de entreprenörer som sköter och vårdar miljöerna.

Länsstyrelsens arbete med samhällsplanering ska bidra till att skapa goda och trygga levnadsförhållanden och en långsiktigt hållbar livsmiljö för länets invånare och besökare. Kulturmiljön är en del av samhällets historia; den ger kontinuitet i vardagen och ökar människors förståelse för sin omvärld.

VERKSAMHETSMÅL

- Länets värdefulla kulturmiljöer ska skyddas och värnas
- Länets skyddade kulturmiljöer och övriga kulturmiljöer som motsvarar länets kulturmiljöprofil ska vara vårdade och i gott skick

Mer konkret innebär det att:

- Inga fornlämningar eller fornlämningsområden ska skadas
- Arkeologiverksamheten i länet ska präglas av kvalitet, klara besked och vetenskaplig relevans
- Kulturmiljövård ska vara en aktiv och tydlig del i miljömålsarbetet
- Länsstyrelsens beslut rörande den kyrkliga miljön ska grunda sig på ett fullgott kunskapsunderlag och förändringar i de mest värdefulla kyrkomiljöerna ska minimeras
- Tidigt deltagande i kommunala planprocesser ska eftersträvas för att ge kulturmiljövården större möjligheter att påverka slutresultatet
- Ett representativt urval av särskilt värdefulla byggnader med inriktning enligt länets kulturmiljöstrategi ska vara skyddade som byggnadsminnen
- Länets byggnadsminnen ska hanteras enligt gällande skyddsföreskrifter och med inriktning att alla ska vara väl vårdade och i gott skick
- Informationen om länets byggnadsminnen och deras kulturhistoriska värden ska vara god
- Ett representativt urval av länets typiska, karaktäristiska och värdefulla kulturmiljöer ska skyddas som kulturresevat.
- Länets kulturresevat ska hanteras enligt gällande skyddsföreskrifter och skötselplaner
- Information om länets kulturmiljöer och om kulturmiljövården ska spridas effektivt
- Urvalet av riksintressen ska vara representativt för länet. Riksintressebeskrivningarna ska vara uppdaterade, lättbegripliga och fungera tillfredställande för den kommunala planeringen.
- I kulturmiljöer med hög känslighet för vindkraftanläggning ska etableringar inte ske. Landskapskonventionen ska tillämpas i vindkraftplaneringen i enlighet med RAÄ:s kommande målsättningar
- Tillsyn ska utföras i enlighet med Länsstyrelsens och Riksantikvarieämbetets målsättningar och direktiv samt den övergripande tillsynsplanen för sakområdet

Visningskåtan i Fatmomakke.

Härbre i Örträsk.

KULTURHISTORISK PROFIL

Västerbottens län är landets näst största län som täcker ungefär en åttondel av Sveriges yta. Det sträcker sig från Bottenviken i öster till norska gränsen i väster. Kustlandet kännetecknas av en övervägande flack terräng, där huvuddelen av landområdet ligger på nivåer under den högsta kustlinjen. Det är där vi hittar den övervägande delen av länets odlingsmark. Inlandet präglas av en bergigare och mer kuperad terräng med vidsträckta barrskogs- och myrområden. Fjällen skiljer sig markant från kust- och inland genom sin förhållandevis ”unga” berggrund som bildades för ca 400 miljoner år sedan. Älvdalarna skär genom länet i NV-SO riktning. I älvdalarna hittar vi jordbruksbebyggelse ända upp i fjällvärlden tack vare de näringsrika sedimentjordarna. De fyra storälvarna Ångermanälven, Umeälven, Vindelälven och Skellefteälven har sina källor i fjällen. Vindelälven är den enda av länets storälvar som inte exploaterats genom vattenkraftutbyggnad.

Förutsättningarna för de människor som levt här har varierat och den kulturhistoriska spännvidden har blivit stor. Länet kulturhistorisk profil är därför inte helt lätt att sammanfatta. I länet finns ur ett kulturhistoriskt perspektiv ”lite av väldigt mycket” och ganska få regionalt riktigt tydliga och utmärkande särdrag. En del av dessa särdrag låter sig heller inte kategoriseras eller rubriceras på ett självklart sätt. Klimatets inverkan, väglöst land, komplementärt näringsfång och ett extensivt nyttjande av naturen har frammanat många binärningar och en anpassningsbarhet. Västerbotten har i det långa perspektivet flyttat runt i bygden och börjat arbeta med annat när så har krävts. Det har också funnits en tendens till anspråkslöshet och ringaktning av bygden och länets egna kulturhistoriska vär-

den. Dessa faktorer har bidragit till att gamla byggnader och andra kulturminnen har lämnats därhän när de inte längre behövs.

Centralmaktens påverkan har under århundraden starkt kommit att prägla Västerbotten, från de tidigaste lappmarksplakaten, 1900-talets olika former av statsunderstöd och till de stödformer som fortfarande finns. Annan påverkan, som i första hand inte har varit av ekonomisk karaktär, har gett upphov till speciella företeelser som kyrkstäder, fiskarkapell, samiska skolkåtor m.m.

Den flacka kusten har påtagligt präglats av den starka landhöjningen. Inte bara gamla vattenståndsmätare – mareografer – och inhuggna vattenståndsmärken i klippor, torrlagda hamnar och fiskelägen avslöjar detta. Byarnas placering en bit in från kusten, vägsträckningar och ortnamn erinrar om landhöjningen och bidrar till en speciell karaktär. Kustens kulturlandskap både ovan och under vattenytan präglas av landhöjningen och omvandlingen pågår ännu. I Västerbotten finns en storslagen fjällmiljö (som även är namnet på ett av våra nationella miljömål) som är storslagen bland annat på grund av sin orördhet. Men även i fjällvärlden finns en mänsklig påverkan sedan årtusenden.

I länet finns gamla kommunikationsstråk som bildat osynliga kulturgränser. Sådana är märkbara redan under förhistorisk tid. I kusttrakterna märks ännu influensen från Finland och Österbotten. I fjälltrakterna gör sig den gamla kontakten med Norge påmind. Byggnadstraditionen uppvisar också lokala variationer i nord-sydlig riktning. En bagarstuga, en parstuga, en lada eller en loge från

1800-talet ser exempelvis inte riktigt likadana ut i skelleftetrakten som i umetrakten.

MÄNNISKAN – EN MÅNGSYSSLARE

Länets skiftande natur har lett till att kulturhistorien är mångfacetterad. Stora delar av Västerbottens län var isfritt för ungefär 10 000 år sedan och det skulle inte dröja många hundra år innan de första människorna bosatte sig här. Under **forntidens** första tre årtusenden levde människor i mindre grupper. I kustlandet livnärde man sig på säljakt medan de talrika fångstgroparna längre in i landet vittnar om en intensiv älgjakt under lång tid. Längs den forntida kustlinjen ligger bronsålderns gravrösen som visar att landet då var taget i anspråk. Under värmeperioden, med början för 6000 år sedan blev människorna mer bofasta. För 4000 år sedan började stenålder övergå till bronsålder. I kustlandet började ett nytt gravskick göra sig gällande i form av stora gravrösen.

Fjällområdet, som visserligen varit befolkat tidigare, blev nu mer intensivt nyttjat. Århundradena efter Kristi födelse börjar man tämja vildrenen och använda den som dragdjur och som lockdjur i jakten på vildren. Det är i detta vi hittar upphovet till senare tiders renskötsel. I fjällen ligger ett öppet och exponerat arkeologiskt landskap framför våra ögon som ingen annanstans i landet. Naturförutsättningarna har gjort att nästan inget lagrats över fornlämningarna. Det märkvärdiga behöver inte vara innehållet utan just att lämningarna ligger ytligt och opåverkade i en miljö som mycket liknar den förhistoriska. Kåtaplatser och hyddbottnar är exempel på sådana diskreta, forntida lämningar.

Vid kusten börjar man vid sidan om fisket och sälfångsten försöka sig på boskapskötsel och odling. Det hade funnits odling i området långt dessförinnan, men det var under det första årtusendet efter Kristi födelse som jordbruket etablerades.

Under 1300-talet börjar ett inflytande från den svenska centralmakten märkas av. Då omnämns Umeå och Bygdeå socknar för första gången i skriftliga källor. Dessa storsocknar hade sina centra

vid kusten, där man till en början uppförde träkyrkor. På 1400- och 1500-talet ersattes de av stenkyrkor, varav några finns kvar än i dag, exempelvis i Nordmaling, Bygdeå och Lövånger.

På 1500-talet fanns det ungefär 250 jordbruksbyar i Västerbotten. De låg alla i kustlandet och längs de nedre delarna av älvdalarna. Det var här de bästa förutsättningarna för **jordbruk** fanns. Längs havs-, älv- och sjöstränder växte det gott om gräs till djuren, och jordarna lämpade sig väl för odling. Men bönderna var i lika hög grad fiskare och jägare, och därför var det viktigt att bo nära fiskevatten. Etableringen av jordbruksbebyggelsen gick sedan långsamt fram till 1700-talets slut, då kolonisationen tog ordentlig fart i inlandet. Typiska byggnader för det västerbottniska jordbruket är bland annat rundlogar, storhässjor och talrika lador.

I inlandet började samerna i slutet av medeltiden hålla större hjordar av tamrenar och utveckla den renskötsel som vi kan följa i skriftliga källor från 1600- och 1700-talet. Tidigt utvecklades två olika typer av **renskötsel** – den skogssamiska och den fjällsamiska – som gett upphov till delvis olika typer av kulturlämningar. Ytterligare en skiljelinje finns mellan den ursprungliga sydsamiska kulturen och den nordsamiska som kom till länet på 1930-talet. I dag finns det sju samebyar i Västerbottens län. Sex av dem är fjällsamiska (Vilhelmina södra, Vilhelmina norra, Vapsten, Ubmeje, Ran och Gran) medan en är skogssamisk (Malå).

Vid de gamla kyrkplatserna byggdes övernattningsstugor och stall och på 1600-talet började de för Övre Norrland så speciella **kyrkstäderna** med sin täta bebyggelse ta form. **Träkyrkor** är typiska för det skogsrika länet Västerbotten, de bevarade härrör från 1700-talets början och framåt.

Under 1700-talet anlades de första **järnbruken**, och även några glasbruk, i Västerbotten. I Bergslagen hade skogarna börjat utarmas av den träkolsproduktion som krävdes för masugnarna, men här i norr fanns det gott om skog till kol och vattenkraft till driften och malmen skeppades då upp till järnbruken i länet. När **industrialismen**

slagit igenom på allvar under 1800-talet, ökade skogens betydelse. De gamla vattendrivna sågarna som låg längs älvarna ersattes av ångsågar längs kusten, med bättre närhet till utskeppningshamnar. Ett särdrag för länet är att vattensågar nyttjades ovanligt länge, exempelvis i Robertsfors fram till 1936. **Skogsbruket** blev en basnäring som starkt bidrog till kolonisationen av inlandet. I dess spår röjdes älvar och bäckar och länets många **flottningslämningar** vittnar om en imponerande arbetsinsats. De småjordbruk som drevs i inlandet hade andra förutsättningar än kustens och älvdalarnas jordbruk och har lämnat efter sig andra kulturlämningar, som exempelvis översilningsdiken och myrodlingar.

Vid sekelskiftet 1900 började man även nyttja **vattenkraften** på ett nytt sätt. Från att i århundraden ha använt vattnets kraft för att driva sågar, kvarnar, stampar och hyvlar, påbörjas byggandet av elektriska kraftverk. De första vattenkraftverken togs i bruk vid 1800-talets slut, men de stora älvregleringarna skedde i mitten av 1900-talet.

Under 1900-talet utvecklades **gruvindustrin** som ytterligare en basnäring i länet vid sidan om jord- och skogsbruket. År 1924 påträffades den malmkropp som ledde till Bolidens uppbyggnad. Den visade sig vara en av världens rikaste guldfyndigheter. Ett 30-tal fyndigheter har sedan dess exploaterats i det 18 mil långa Skelleftefältet.

De äldsta boplatserna **6000 f Kr**

Världens äldsta skida från Kalvträsk **3200 f Kr**

Hällristningar vid Stornorrfors i Umeälven **2000 f Kr**

Bygde, Sveriges nordligaste socken **1314**

Nordmaling, Ume, Bygde, Lövånger och Skellefte socknar **1400-talet**

Fem sockenkyrkor cirka **1500**

220 byar i nuvarande landskapet Västerbotten **1550**

Västerbotten blir eget landskap **1560**

De första grovbladiga vattensågarna **1570-talet**

Umeå första stad grundas vid sockenkyrkan på Backen **1588**

Lappmarkens första kyrka i Lycksele **1607**

Kustlandsvägen körbar genom länet **1600-talet**

De första kyrkstäderna anläggs **1600-talet**

Umeå stad grundas på nuvarande plats **1622**

Skytteanska skolan i Lycksele **1632**

Gruva och masugn i Bygdsiljium **1637**

Västerbottens län bildas **1638**

Lappmarksplakaten **1673, 1694**

Ryska härjningar, Umeå bränns ner **1720**

Ströms glasbruk (senare Strömbäck) **1748**

De första järnbruken **1758-1804**

Länets första finbladiga vattensåg i Ledusjö **1759**

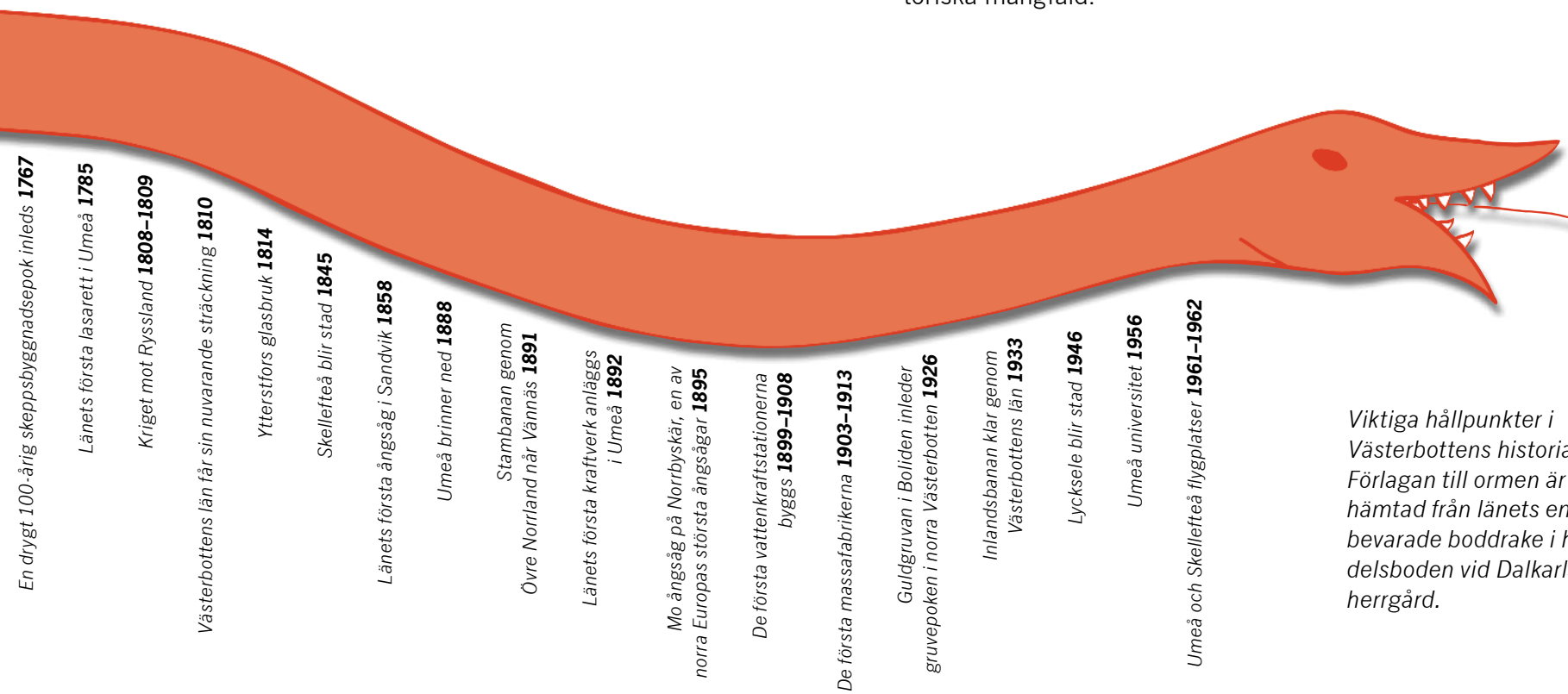
Bottniska handelstvänet upphävs. Ratan blir stapelhamn för Övre Norrland **1765**

I småbrukarlänet Västerbotten var både den frireligiösa och i synnerhet den inomkyrkliga väckelserörelsen stark under decennierna kring sekelskiftet 1900, vilket länets många **bönhus** vittnar om. EFS har i Västerbotten sitt starkaste fäste i landet.

1900-talet har vid sidan om industrialiseringen präglats av en påtaglig **urbanisering**, men genom olika typer av statsunderstöd har fjällägenheter, kolonat, kronotorp, arbetarsmåbruk och många vägdragningar kommit till i de inre delarna av länet. De traditionella basnäringarna jord- och skogsbruk har allt eftersom minskat, medan tjänstesektorn ökat. I dag räknar man med att ca 75 procent är sysselsatta inom den offentliga och privata tjänstesektorn, drygt 20 procent inom tillverknings- och gruvindustri och endast 3 procent inom jord- och skogsbruk.

EN MÅNGFALD ATT FÖRVALTA

De fysiska spår som finns kvar från tidigare generationer utgörs av olika kulturminnen, av vilka några har nämnts ovan. Spåren är de kulturmiljöer vi har i uppgift att förvalta och förmedla, och utifrån spåren kan mängder av historier berättas och leva vidare. Denna kortfattade historiebeteckning utgår från ett historiskt näringslivsperspektiv. År 1994 gav Länsstyrelsens kulturmiljöenhet ut boken *Västerbotten genom tiderna* som med sina 364 sidor är en betydligt mer utförlig historik över vårt län. I historieförmedlingen är det viktigt att få med fler aspekter än själva lämningarna. Det är det immateriella kulturarvet med familjeliv, personhistoria, religion, människornas minnen, föreningsliv, fritidssysselsättningar och så vidare, som ger kulturmiljöerna liv. Det är kulturmiljöverksamhetens uppgift att på olika sätt spegla och förvalta denna kulturhistoriska mångfald.

Viktiga hållpunkter i Västerbottens historia. Förlagan till ormen är hämtad från länets enda bevarade boddrake i handelsboden vid Dalkarlså herrgård.

STATLIGA SKYDD

Rekonstruerad väderkvarn, Holmön.

Staten kan genom kulturminneslagen och miljöbalken skydda kulturhistoriska värden. För fornminnen, byggnadsminnen samt kyrkor, begravningsplatser och kyrkliga inventarier gäller kulturminneslagens 1:a – 4:e kapitel. Under 2012 görs en översyn av kulturminneslagen, vilket kan innebära mindre förändringar och förändringar. Miljöbalken reglerar riksintressen för kulturmiljövården samt skyddsformen kulturresevat.

KULTURMINNESLAGENS SKYDD

Kulturminneslagen (KML) innebär ett starkt skydd för fornlämningar, särskilt utvalda byggnader samt för kyrkor, begravningsplatser och kyrkliga inventarier.

Länsstyrelsen är beslutande i ärenden som rör kulturminneslagen. Sådana ärenden hanteras i samverkan mellan Länsstyrelsen, länets museer och fristående konsulter. Länsstyrelsen har utarbetat riktlinjer för byggnadsantikvarisk samverkan genom en promemoria som kontinuerligt uppdateras.

Ett starkt skydd för lämningar, byggnader och miljöer med kulturhistoriska värden är betydelsefullt för kulturmiljövården. Inte bara för att det ger bra förutsättningar för att de ska bevaras för framtiden, utan också för att ekonomiska satsningar med skattebetalarnas (och även andras) pengar ska kunna betraktas som långsiktigt säkra investeringar. Om staten lämnar bidrag, exempelvis till upprustning av en byggnad, så ska det inte finnas någon risk att den rivs eller förvanskas kort tid därefter.

FORNLÄMNINGAR

Kulturminneslagen skyddar med automatik alla fornlämningar oavsett om de är kända eller inte och oavsett var de ligger, såväl på land som under vatten. Länets fornlämningar utgörs av allt från monumentala bronsåldersrösen längs den forna kusten, fångstgropssystem, hållristningar och hållmålningar till mer diskreta stenåldersboplatser, härdar och gistvallar. De innehåller alla värdefull information om vår tidiga historia och står för stora upplevelsevärden.

I Västerbotten finns ca 23 000 registrerade fornlämningar. Det är 8 000 fler än vad som angavs i förra strategin, vilket dels är en följd av en annan mätmetod och dels för att många har registrerats genom projektet Skog & Historia. Det verkliga antalet är förstås mycket större, stora delar av länets arealer ännu inte har fornminnesinventerats.

Skogsbruket innebär många gånger att fornlämningar kommer till skada. Det beror framförallt på de förhärskande skogsbruksmetoderna, bristande kunskap om förekomst av fornlämningar samt dåligt fungerande informationskanaler bland skogsägare och skogsbolag.

De arkeologiska undersökningar som utförs i länet utgörs till största delen av exploateringsgrävningar, det vill säga undersökningar som kommer till stånd på grund av större markexploateringar och som utförs på exploatörens bekostnad. Tidigare var det främst i

kustregionen som exploateringstrycket var relativt stort. Med den kraftigt expanderande vindkraftutbyggnaden har nu trycket ökat avsevärt även i inlands- och fjällregionen. Detta har i sin tur ökat, och kommer troligen att fortsätta öka, omfattningen på antalet arkeologiska utredningar i dessa områden. I kustregionen kan den planerade Norrbotniabanan och ombyggnaden av E 4 innebära större ingrepp i fornlämningsmiljöer och därmed kommande avsevärda arkeologiska arbeten.

Vid större arkeologiska insatser i exploateringssammanhang ska Länsstyrelsen upphandla de arkeologiska arbetena för en uppdragsgivares räkning. Länsstyrelsen ska därmed säkerställa att de insatser som görs är relevanta, kostnadseffektiva och innebär en vetenskaplig kunskapsvinst. Upphandling av arkeologiska arbeten är en komplicerad och tidskrävande process. För att Länsstyrelsen ska kunna utföra detta arbete på det sätt som lagen föreskriver ska arkeologiska kunskapsunderlag och strategier för länets uppdragsarkeologi upprättas. Detta angelägna arbete har påbörjats.

På uppdrag bedriver Västerbottens museum, Skellefteå museum och Skogsmuseet i Lycksele undersökningar i länet. De två förstnämnda har arkeologiska samlingar och utställningar. Tillsammans med Skogsmuseet bedriver de också pedagogisk verksamhet kring förhistoria.

Forskningsgrävningar, alltså utgrävningar som inte är föranledda av någon exploatering, genomförs mycket sällan i länet. Det är framförallt genom Umeå universitets seminariegrävningar för arkeologistudenter som de utförs, men även museerna har i viss mån företagit mindre forskningsgrävningar.

BYGGNADSMINNEN

De kulturhistoriskt mest värdefulla byggnaderna i länet skyddas genom kulturminneslagen som byggnadsminnen. I Västerbottens län finns 76 utvalda byggnadsminnen år 2012. Kulturminneslagens skydd för enstaka, profana byggnader skiljer sig från skyddet av fornlämningar och kyrkomiljöer genom att lagen överlåter till

länsstyrelserna att välja ut vilka byggnader som ska skyddas. För den regionala kulturmiljövården är därför denna kategori den mest arbetskrävande när det gäller planering och strategi. Byggnadsminnen ska representera olika tidsepoker och de ska vara de bäst bevarade exemplen från länets kulturhistoriska profil. Av dem ska man i framtiden kunna utläsa hur man har byggt och bott i Västerbotten. De nuvarande byggnadsminnena uppfyller målsättningarna till viss del, men inte till fullo.

Dokumentationen av länets byggnadsminnen lämnar en del övrigt att önska. Digital bilddokumentation saknas och för en del äldre byggnadsminnen behöver skyddsbestämmelserna ses över och historikerna kompletteras. Vårdprogram finns hittills endast för fyra av länets byggnadsminnen. Att åstadkomma vårdprogram för länets alla byggnadsminnen är problematiskt. Många byggnadsminnen är privatägda och har ägare som knappast kan medverka till att finansiera sådana. Kostnaden för ett vårdprogram är också så pass hög att Länsstyrelsen endast undantagsvis kan medverka till att finansiera sådana genom kulturmiljöbidraget. De kyrkstäder som är byggnadsminnesförklarade, eller som Länsstyrelsen har överinseende över, är svåra att ha kontroll över, bland annat på grund av det stora antalet kyrkstadskammare och därmed ett lika stort antal ägare. År 2008 respektive 2009 utarbetades särskild information för de kyrkstäder som är byggnadsminnesförklarade. De förtydligar bland annat vad som gäller för vård- och underhållsåtgärder och vad som får göras utan tillståndsprövning.

För att byggnadsminnena ska kunna ge en representativ bild av länet idag, skulle antalet behöva uppgå till 100 – 150. Skyddsformen innebär att antalet successivt kommer att öka; en del moderna byggnader blir ju så småningom kulturhistoriskt värdefulla och aktuella som byggnadsminnen. Eftersom byggnader inte har obegränsad livslängd, får man dock på lång sikt tänka sig att också en del faller bort – ett byggnadsminne i länet upphävdes 2009. Att genomföra en byggnadsminnesförklaring är en ganska komplicerad och långdragen process. Hanteringen och administrationen av lagskyddade byggnadsminnen tar en hel del tid i anspråk och

är också kostnadskrävande. Dessa faktorer bidrar till att inte så många nya byggnadsminnen kan tillskapas.

Urvalet av nya byggnadsminnen är en grannliga uppgift. Utformningen av de skyddsbestämmelser som hör till varje byggnadsminne är en lika svår uppgift. Hur genomtänkta de än är, så garderar de aldrig mot alla eventualiteter. Erfarenheten säger nog att det bästa skyddet är fortlöpande tillsyn och kontakt med ägarna, vilket dock kräver mycket tid och arbete.

Statligt ägda byggnadsminnen kallas statliga byggnadsminnen och skyddas genom förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen. För dessa är Riksantikvarieämbetet tillsynsmyndighet. Flera sådana statliga byggnadsminnen i länet har genom bolagisering av statliga verk övergått till att bli byggnadsminnen skyddade genom kulturminneslagen. Länsstyrelsen har därigenom övertagit tillsynsansvaret för dessa.

KYRKOR, BEGRAVNINGSPLATSER OCH KYRKLIGA INVENTARIER

Kulturminneslagens skydd för kyrkomiljöer är speciellt på så sätt att det finns en fastställd åldersgräns för lagens giltighet: alla kyrkor och begravningsplatser invigda före år 1940 skyddas genom lagen. För att skydda nyare särskilt värdefulla kyrkomiljöer, kan Riksantikvarieämbetet i samråd med Länsstyrelsen fatta speciella beslut om sådana. För kyrkliga inventarier gäller dock lagen alla föremål som är kulturhistoriskt värdefulla och utan någon åldersgräns.

I Västerbotten finns 69 skyddade kyrkor som är invigda före 1940 och ungefär lika många begravningsplatser. Sju nyare kyrkor är skyddade genom särskilda beslut.

Faktaunderlaget för länets kyrkomiljöer är bra. Övergripande historiska uppgifter finns för alla skyddade kyrkor och begravningsplatser.

Byske kyrkstad.

ser. Vård- och underhållsplaner har upprättats för kyrkorna och mer översiktligt för begravningsplatser och inventarier. I samband med att detta arbete genomfördes tog Västerbottens museum fram historiska uppgifter och gjorde sammanställningar av de förändringar kyrkorna har genomgått under åren. I början av 2012 slutfördes också arbetet med att utarbeta karaktäriseringar av alla skyddade kyrkomiljöer i länet. Karaktäriseringarna innefattar beskrivningar av kyrkomiljöernas kulturhistoriska värden. För begravningsplatserna är det historiska underlagsmaterialet inte lika utförligt och skulle behöva utvecklas. Detsamma gäller de kyrkliga inventarierna.

Två olika bidragsformer för kyrkliga miljöer finns idag: kyrkobyggnadsbidrag och kyrkoantikvarisk ersättning. Luleå stift är beslutande för dessa bidrag. Kulturmiljövården berörs av bidragshandlingen genom att Länsstyrelsen är remissinstans och i sin tur samråder med länets museer och konsulter inför stiftets beslut.

Särskilt arbetet med kyrkomiljöer har förändrats under senare år i och med att konsulter, som är fristående från den institutionella kulturmiljövården, har etablerat sig på marknaden. De tidigare samarbetsformerna (och beroendeställningen) mellan kyrkan, Länsstyrelsen och Västerbottens museum har påverkats av detta och en del ärenderutiner har justerats. Länsstyrelsen utarbetade 2005 ett informationsblad, som huvudsakligen riktar sig till församlingarna för att klargöra de principer som gäller, bland annat till följd av detta. Informationsbladet Förändringar i kyrkliga miljöer finns också på Länsstyrelsens webbplats.

Länsstyrelsen och läns museet ingår i kyrkans regionala samrådsgrupp där biskopen är ordförande. Gruppen träffas två gånger per år.

RIKSINTRESSEN

Begreppet riksintresse blev en lagteknisk term i och med naturresurslagen 1987. Riksintressen finns inte bara inom kulturmiljövården utan inom flera olika samhällssektorer som naturvård, friluftsliv, totalförsvaret etc. Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelsen gjorde 1987 bedömningen att 52 områden i Västerbotten hade så

stora värden att de skulle utgöra kulturmiljöer av riksintresse. Urvalet av landets riksintresseområden skedde i samverkan mellan de centrala verken, länen och kommunerna. Antalet eller avgränsningarna för riksintresseområdena har inte ändrats mycket sedan dess, men ett riksintresseområde i länet upphävdes 2010, så idag kvarstår 51 sådana.

Riksintresseområdena skapades för att utgöra en stomme till ett kulturmiljöprogram för Sverige. De representerar alla svenskars kulturhistoriska arv. Riksintressemiljöerna i vårt län är utvalda för att de speglar vår landsändas speciella historia. De är miljöer som belyser olika skeden som är unika och viktiga att bevara för att människor ska kunna avläsa och förstå den egna historien. Ett riksintresseområde behöver därför inte alltid, som namnet kan ge sken av, vara unikt för Sverige eller sakna motsvarigheter i någon annan del av landet.

Riksintresse är dock egentligen ingen skyddsform, utan ett anspråk. Bestämmelserna för dessa är sedan 1999 samlade i miljöbalkens 3:e och 4:e kapitel. De innebär att riksintressen ska skyddas mot påtaglig skada, att exploateringar som kan skada värdet av riksintressen inte får ske och att de så långt möjligt ska bevaras opåverkade. Det är Länsstyrelsens uppgift att bevaka detta. Därför granskas exempelvis exploateringsplaner och byggnadsplaner inom riksintresseområden särskilt noga. Tanken är att kommunalt fastställda planbestämmelser mer i detalj ska ange vad som gäller för ett riksintresse. Långt ifrån alla riksintresseområden har dock sådana planbestämmelser.

De kulturmiljöer av riksintresse som ligger i Västerbotten finns beskrivna i Västerbotten genom tiderna del 1. Kulturmiljöer av riksintresse. Denna skrift utgavs av Länsstyrelsen 1991. På Länsstyrelsens webbplats finns också kortare beskrivningar av riksintresseområdena. De 51 riksintresseområdena är prioriterade för kulturmiljöinsatser i länet. Riksintresseområdena är dock av mycket olika storlek och karaktär som betyder att de kan innefatta kulturlämningar av varierande kulturhistoriskt värde.

Länsstyrelsen har ett särskilt ansvar för att lämna planeringsunderlag och bevaka att riksintressen tillgodoses i den kommunala planeringen. En brist i länets nuvarande riksintressebeskrivningar är att det inte alltid finns tydligt formulerade motiveringar för att respektive område valts ut. Tydliga motiveringar skulle skapa bättre förståelse för riksintressena och underlätta eventuella prövningar av vad som enligt miljöbalken kan betraktas som "påtaglig skada" i ett sådant område. Flera av våra riksintresseområden kan i framtiden bli problematiska att vidmakthålla. Det är främst de som är agrart präglade. I början av 1900-talet var Västerbotten i agrart avseende en av landets ålderdomligaste bygder. 75 procent av befolkningen hade då sin utkomst av jordbruk, en betydligt större andel än riksgenomsnittet. Idag är siffran under tre procent. De odlingslandskapspräglade riksintresseområdena är redan idag förändrade genom att landskapet växer igen. Det finns också industrihistoriskt präglade riksintressen som för en problematisk tynande tillvaro. Man kan sammanfattningsvis säga att dessa kategorier uppvisar svårhanterliga självdestruktiva tendenser.

Länsstyrelsen påbörjade 2008 en översyn av riksintresseområdenas beskrivningar, motiveringar och avgränsningar. Hittills har 10 riksintresseområden granskats. Centrala Umeå har till följd av detta justerats och fått en ny beskrivning. Nya beskrivningar kommer i framtiden att läggas in på Länsstyrelsens webbplats i takt med att den ovan nämnda skriften blir inaktuell.

Det finns ingen målsättning från Länsstyrelsens sida att generellt förhindra förändringar eller utveckling inom riksintresseområden. Däremot bör allt sådant göras med stor hänsyn till riksintresset. Vid

Länsstyrelsens fördelning av bidrag till kulturmiljövård prioriteras riksintresseområdena. En förutsättning för att bidrag ska kunna lämnas är förstås att åtgärden är kulturhistoriskt angelägen i sig.

KULTURRESERVAT

I och med miljöbalkens införande 1999 blev det möjligt att inrätta kulturresevat. Ett kulturresevat ska skydda och bevara värdefulla kulturpräglade landskap, det vill säga spår och lämningar av människan som visar på äldre tiders hävd och brukningsformer. Det kan vara alltifrån värdefulla odlingslandskap till mer extensivt utnyttjade områden, som man exempelvis kan finna i samiska kulturmiljöer. Syftet med kulturresevaten är att det i framtiden ska finnas möjlighet att förstå och uppleva hur människan genom historien nyttjat landskapet och hur vårt moderna markutnyttjande vuxit fram. De byggnader eller fasta fornlämningar som kan finnas i en miljö är inget hinder för en resevatsbildning utan kan mycket väl ingå i resevatet. Både länsstyrelserna och kommunerna har rätt att bilda kulturresevat. I Sverige finns år 2011 sammantaget 39 kulturresevat. En del av dessa är kommunalt beslutade. I kulturresevaten ska aktiv vård bedrivas.

År 2002 bildades länets första kulturresevat, Rörträsk silängar i Norsjö kommun. De visar hur intensivt ängsbruk bedrevs i Västerbottens inland vid sekelskiftet 1900. En översilningsäng är en naturlig ängsmark som genom grävda diken tillförs vatten. Vattnet som sakta får rinna ut över slättermarken gynnar växtligheten och ger ökad skörd. Syftet med resevatet är att vårda och bevara silängarna för framtida generationer. I broschyren Rörträsk silängar, utgiven av Länsstyrelsen och Norsjö kommun 2004, finns mer information om kulturresevatet.

Vänskärs fyr.

År 2005 beslutade länsstyrelsen att inrätta länets andra kulturresevat, Aatoklimpoe, Atoklimpen - en samisk kulturmiljö som ligger inom Södra Storfjällsområdet i Storumans kommun. Atoklimpen visar hur det renskötande nomadsamhället nyttjat landskapet under förhistorisk tid och fram till idag. Här finns både ett andligt/religiöst landskap och ett fysiskt landskap med lämningar efter den fjällsamiska renskötarkulturen. Den samiska kulturen utgör en betydande del av Västerbottens läns historia och är viktig att värna. Kulturresevatet ska verka för den samiska kulturens fortlevnad

och tydliggöra den samiska historien. Mer information finns i broschyren Aatoklimpoe, Atoklimpen – en samisk kulturmiljö, utgiven av Länsstyrelsen och Storumans kommun 2006. Information om kulturresevatet finns också på Länsstyrelsens webbplats.

TILLSYN

Det är viktigt att följa upp om de lagar och bestämmelser som finns för våra kulturmiljöer efterlevs. Länsstyrelsen har därför också ett tillsynsansvar, bland annat utifrån kulturminneslagens bestämmel-

ser. De ärendegrupper som omfattas av tillsyn är:

- Övergripande tillsyn över kulturmiljövården i länet
- Kulturresevat
- Fornlämningar
- Arkeologiska undersökningar
- Byggnadsminnen
- Kyrkliga kulturminnen

För sakområdet kulturmiljö finns en övergripande tillsynsplan, tillsynsplaner för respektive ärendegrupp, årliga tillsynsplaner samt särskilda tillsynsprotokoll (mallar) för varje ärendegrupp. Tillsynen utförs genom besök på aktuella platser.

STATENS ROLL FÖR KULTURLANDSKAPSFRÅGOR

Kulturlandskapet är det av människan påverkade landskapet i vid bemärkelse. Det innefattar allt ifrån stadslandskap till mer naturpräglade landskapsavsnitt. I lagstiftningen finns dels skyddsmöjligheter och dels hänsynskrav. Den skyddsform som närmast står till buds för kulturlandskap är kulturresevat. Även kulturminneslagen kan i viss mån skydda delar av kulturlandskap som fornlämningsmiljöer, miljöer kring byggnadsminnen, kyrkotomter och begravningsplatser. Riksintresseområden kan omfatta kulturlandskap, men innebär inget egentligt skydd i sig utan förutsätter att kommunala skyddsbestämmelser upprättas, vilket sällan görs.

I vissa avseenden har alltså riksintresseformen och de två andra skyddsformerna sina begränsningar. För att ett område ska kunna skyddas som kulturresevat eller genom kulturminneslagen krävs att det kulturhistoriska värdet är mycket högt. Det finns med andra ord många kulturlandskapsavsnitt som inte kan skyddas på de sätten.

Genom miljöbalken skyddas vissa utpekade småbiotoper, vilket innebär vissa kulturhistoriska inslag, t ex stenmurar och alléer i jordbruksmark. Skogsvårdslagen innehåller rekommendationer om visad hänsyn till vissa kulturhistoriska lämningar i skogen. Även i vägagen och i flera andra lagar, finns krav på hänsyn till kultur-

Slaggstensmur Olofsfors.

miljövården. Länsstyrelsen bevakar dessa lagrum genom interna samråd och remissförfaranden.

Ett nytt inslag i arbetet med kulturlandskapet är den europeiska landskapskonventionen som trädde i kraft 1 maj 2011 efter att Sverige ratificerat den. Ratificering innebär att landet förbinder sig att inarbeta konventionens intentioner i sin nationella lagstiftning och politik. Genom att ratificera landskapskonventionen åtar vi oss att skydda, förvalta och planera vårt landskap i enlighet med konventionens intentioner. Detta innebär bland annat att Sverige ska:

- erkänna landskapets betydelse i den egna lagstiftningen
- öka medvetenheten om landskapets värde och betydelse i det civila samhället, i privata organisationer och hos offentliga myndigheter
- främja delaktighet i beslut och processer som rör landskapet lokalt och regionalt
- utveckla en helhetssyn på landskapets värden och hållbar förvaltning av dessa
- utbyta kunskap och delta i europeiska samarbeten om frågor som rör landskapet

Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag att i samverkan med berörda myndigheter påbörja arbetet med att genomföra landskapskonventionen i Sverige. Landskapskonventionens mål är en rikare livsmiljö där alla kan delta i utformningen. Landskapskonventionen understryker att landskapet är en gemensam tillgång och ett gemensamt ansvar där människor kan delta aktivt i värdering och förvaltning av landskapet. Konventionen innefattar alla typer av landskap, både stad och landsbygd. Ett nära samarbete mellan myndigheter, organisationer, företag och enskilda förutsätts för att landskapets mångfald av värden ska kunna hanteras på ett hållbart sätt.

Landskapskonventionens införande kommer inte att medföra några lagändringar utan handlar främst om ett nytt och förändrat synsätt. Länsstyrelsen kommer att ha en roll vid införandet av konventionen främst gentemot kommuner och konsultföretag. Konventionen kommer att påverka kommunernas planarbete, större exploateringar som vindkraftutbyggnad, väg- och järnvägsdragningar, men även i mindre sammanhang kan man räkna med att enskilda människor och föreningar och tillhörande livskvalitetsfrågor kan få större inflytande i planeringen.

Tillståndet för länets kulturlandskap kan avläsas bland annat i miljömålsuppföljningarna. Generellt kan sägas att trenden för kulturhistoriska värden i länet är nedåtgående. I de agrara miljöerna koncentreras lantbruksverksamheten till allt färre företag och större jordbruksenheter. Detta har medfört minskad ansvarskänsla och att skötseln av kulturhistoriska värden inte utförs som tidigare när jordbruksenheterna var mindre.

Kulturmiljövårdens strävan mot att vidmakthålla och värna om kulturlandskapet sker genom kunskapsuppbyggnad, information och projektinriktat arbete samt inte minst, vårdinsatser. Som kunskapsunderlag för arbetet med kulturlandskapet finns flera rapporter och sammanställningar, bland annat skriften Vårt odlade landskap från 1996, ett program för bevarande av natur- och kulturmiljövärden i det odlade landskapet. Den är delvis föråldrad då den bygger

på den äldre ängs- och hagmarksinventeringen, som reviderades 2002 – 2004. 2007 års Myrskyddsplan, 2009 års Planeringsunderlag för våtmarker, rapporten om Historiska dammar från 2008 är andra användbara underlag för kulturmiljövårdens utredningar om skydd och satsningar på information och vård.

Kulturlandskapet är inte bara agrart präglat. Genom olika exploateringsärenden kommer kulturmiljövärden i kontakt med andra betydelsefulla komponenter i kulturlandskapet. För att kunna hantera detta på ett relevant sätt tas olika underlagsmaterial fram successivt. Exempel på sådant är Broar i Västerbottens län – en kulturhistorisk inventering (Länsstyrelsen Västerbotten 1995), Värdefulla vägmiljöer i Norrbottens och Västerbottens län (Länsstyrelserna i Norrbotten och Västerbotten samt Vägverket 2001), Flottningslämningar i Västerbottens län (Länsstyrelsen Västerbotten 2006). Under senare år har utbyggnaden för vindkraft ökat dramatiskt vilket i hög grad inverkar på kulturlandskapet. Till stöd för att hantera denna intrikata fråga utarbetades Strategi för vindbruk och kulturmiljövård i Västerbottens län (Länsstyrelsen Västerbotten meddelande 9/2011).

Länsstyrelsen medverkar till vård av kulturlandskapet genom bidragsfördelning, dels genom 7:2-anslaget till kulturmiljövård och dels genom Landsbygdsprogrammet (LB). LB för åren 2007 – 2013 innehåller olika åtgärder för att bevara och vårda biologiska och kulturhistoriska värden. Länsstyrelsen hanterar till exempel miljöstöd för bevarande och synliggörande av biologisk mångfald och kulturhistoriska värden i det öppna landskapets slätterängar, betesmarker och åkermark. Skogsstyrelsen och Sametinget har liknande medel från LB. Inom LB avsätts även medel till kompetensutveckling, bland annat i syfte att öka kunskapen och förståelsen om kulturhistoriska och biologiska värden på landsbygden. Länsstyrelsens kulturmiljöenhet medverkar i detta arbete. Från LB kan allmänheten sedan 2008 ansöka om stöd inom åtgärden Utvald Miljö för restaurering av betesmarker, slätterängar och äldre byggnader och kulturmiljöer i det öppna landskapet. Stödet utgör ett viktigt komplement till det statliga anslaget för kulturmiljövård.

KOMMUNALA SKYDD OCH KULTURMILJÖPROGRAM

För en effektiv kulturmiljövård krävs bra kunskapsunderlag. Med detta menar vi i första hand faktamaterial som redovisar de kulturhistoriska värden som finns i länet. Kunskap om och redovisning av detta bygger traditionellt på fältinventeringar av fornlämningar, bebyggelse och kulturlandskap. Oftast har sådana genomförts kommunvis och i en del fall sammanställts till kommunala kulturmiljöprogram som antagits av kommunfullmäktige. Alla delar av länet är dock ännu inte inventerade och kulturmiljöprogram saknas för 8 av våra 15 kommuner.

Somliga inventeringar och kulturmiljöprogram håller på att bli föråldrade. Detta är ett bekymmer som inte bara gäller Västerbotten, utan hela landet. Varken kommunerna, som i första hand är ansvariga, eller kulturmiljöinstitutionerna anser sig ha tillräckliga ekonomiska resurser för att fortsätta inventeringsarbetet eller utarbeta nya kulturmiljöprogram. Detta betyder att kommunerna inte alltid vet vilka kulturhistoriska värden som finns och därför inte kan ta hänsyn till dem eller utveckla dem i sin planering. Länsstyrelsen kan heller inte arbeta offensivt, exempelvis med kulturmiljöbidrag, om de kulturhistoriska värdena inte är klarlagda och om de inte är långsiktigt säkrade genom program och planbestämmelser. Den demokratiska aspekten och rättviseaspekten blir därmed svåruppnåelig ur bidragssynpunkt.

De byggnader som i länet skyddas genom kulturminneslagen uppgår endast till omkring 400. Övriga byggnader i länet som är utvärderade som kulturhistoriskt värdefulla, uppgår till ca 7 100 och då får man komma ihåg att hela länet inte ens är inventerat. Kommunerna har möjlighet att genom plan och bygglagen (PBL) och planbestämmelser, skydda sådana byggnader mot rivning eller olämpliga åtgärder. Merparten av alla dessa byggnader, särskilt på landsbygden, omfattas dock inte av planbestämmelser. För värdefulla miljöer finns också möjlighet att inrätta kommunala kulturresevat genom miljöbalken.

Länsstyrelsen och länets museer är beredda att på olika sätt medverka till att kunskapsunderlaget ytterligare förbättras och utvecklas. Om nya kommunala kulturmiljöprogram fortsättningsvis ska göras, krävs att formerna för dessa effektiviseras och förenklas. Framtida kulturmiljöprogram bör i första hand bygga på digital och uppdateringsbar redovisning.

En ny och betydelsefull nyhet är att Länsstyrelsen numera kan lämna bidrag till utarbetande av exempelvis kulturmiljöprogram. Det ekonomiska utrymmet för detta är dock begränsat och kommunal medfinansiering kommer därför att behövas.

BIDRAG TILL KULTURMILJÖER

Staten lämnar varje år bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer från det så kallade 7:2-anslaget. Länsstyrelsen beslutar om bidragen på delegation från Riksantikvarieämbetet. Behoven anges från och med 2012 genom upprättade treårsplaner som lämnas in till Riksantikvarieämbetet. En mindre del av de medel som Länsstyrelsen får att disponera kan användas över två eller tre år, men merparten ska förbrukas och redovisas årligen. 2003 gav Länsstyrelsen ut skriften Statsbidrag till kulturmiljövård i Västerbottens län 1981 – 2001 som visar hur kulturmiljöbidraget har använts under dessa år.

År 2011 fördelade Länsstyrelsen drygt 8 miljoner kronor till kulturmiljöer. Bidragsmedlen får användas till fornvård, kulturlandskapsvård, byggnadsvård, information och tillgängliggörande samt till regionala och kommunala kunskapsunderlag. En viss del av anslaget brukar vara "öronmärkt" för särskilda nationella satsningar. Bidragshanteringen regleras genom förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Handläggningen av bidragsärenden är mycket tidskrävande och omständlig. Trots förbättrade rutiner och utökad information, krävs personliga kontakter med bidragsmottagarna och kontinuerlig uppföljning. Bidrag till byggnadsvård följs alltid av antikvarisk medverkan. Principer för hur denna ska gå till har utarbetats av Länsstyrelsen och finns i promemorian Antikvarisk medverkan. Kostnaden för antikvarisk medverkan belastar oftast 7:2-anslaget och blir procentuellt sett högre vid små bidragsbelopp. Under år 2011 användes 9 procent av 7:2-anslaget till antikvarisk medverkan. Detta, tillsammans med den tidskrävande handläggningen

gör att vi måste koncentrera oss på de stora och mest angelägna bidragsärendena, vilket naturligtvis är till nackdel för dem som behöver hjälp med mindre åtgärder. Ledstjärnan vid bidragsfördelningen är att största möjliga effekt och nytta för kulturmiljön ska uppnås.

7:2-anslagets tillgångar är begränsade. Medfinansiering är därför angelägen. De möjligheter som står till buds, förutom egeninsatser från bidragsmottagarna själva, kan vara EU:s strukturfonder, kommuner, landstingsmedel, så kallade bygdeavgiftsmedel etc. Att ordna medfinansiering är dessvärre både arbets- och tidskrävande. Ju fler medfinansiärer, desto mer komplicerad blir handläggningen av bidragsärendena. Det tar längre tid innan beslut kan fattas och innan slutredovisning är klar. Långt driven medfinansiering är därför inte alltid den mest optimala lösningen.

Bidragen till kulturmiljövård används i första hand till att utföra angelägna vårdinsatser ute i landskapet. Med tiden har bristen på tillgänglig och lämplig arbetskraft för att utföra detta arbete gjort sig gällande. Trots noggranna förberedelser inför bidragsbesluten kommer varje år en del arbeten inte igång eftersom arbetskraft saknas. De insatser Länsstyrelsen har gjort för att förbättra situationen, bland annat genom att stötta och medverka i byggnadsvårds- och landskapsvårdsutbildningar, har bara förbättrat situationen marginellt och tidvis. Den kunskap som finns hos den äldre generationen, både bland allmänheten och yrkesverksamma, går allt mer förlorad och dagens hantverkare klarar inte de uppgifter de ställs inför i dessa sammanhang. Länsstyrelsen och museerna får därför ägna mer och mer tid till att hjälpa till att hitta lämplig

arbetskraft för de arbeten som ska utföras fastän detta egentligen är fastighetsägarens/bidragsmottagarens uppgift. Andra försvårande faktorer är de långa avstånden och att den praktiskt möjliga genomförandetiden för vårdinsatserna är kort i vår landsända.

FORNVÅRD

Länets fornvårdsprogram är Länsstyrelsens styrdokument för fornvårdsarbetet i länet. Det är utarbetat tillsammans med länets museer och omfattar ca 100 miljöer spridda i länet. Miljöerna är utvalda bland annat med tanke på lämningarnas representativitet, geografiska spridning, lättillgänglighet, upplevelsevärden och närhet till befolkningscentra med skolor. Inom varje kommun finns någon miljö, representativ eller unik för kommunen. Fornvården i Västerbotten bekostas genom Länsstyrelsens bidrag till kulturmiljövård och vården initieras också i sin helhet av Länsstyrelsen. År 2011 användes drygt 2 procent av länets 7:2-anslag till fornvård.

Under den kommande treårsperioden, 2012 – 2014, kommer fornvårdsprogrammets innehåll att ses över och revideras. Syftet med översynen är bland annat att utreda i vilken utsträckning miljöerna besöks, om vissa fornlämningstyper är överrepresenterade och andra saknas samt att minska antalet miljöer som ingår i programmet för att på ett bättre sätt kunna utföra vård, skyltning och tillgängliggörande.

KULTURLANDSKAPSVÅRD

Omkring 5 procent av 7:2-anslaget användes till kulturlandskapsvård i länet år 2011. Vårdarbetet sker i de allra flesta fall på Länsstyrelsens initiativ. De flesta områden som vårdas är årligen åter-

kommande. Områdena är tillgängliga för allmänheten och utgör i många fall utflyktsmål. Den tidigare omnämnda skriften Det värdefulla odlingslandskapet – program för bevarande av natur- och kulturmiljövården (Länsstyrelsen 1993) används som en utgångspunkt för kulturlandskapsvården.

BYGGNADSVÅRD

De flesta ansökningar om bidrag som kommer in till Länsstyrelsen gäller byggnadsvård. Det är också till detta ändamål större delen, omkring 58 procent, av 7:2-anslaget används. Byggnadsvården skiljer sig med andra ord från fornvård och kulturlandskapsvård genom att den i hög grad bygger på utifrån kommande ansökningar. Därför har särskild information utarbetats om vad som gäller när man vill ansöka om byggnadsvårdsbidrag, vilka prioriteringar Länsstyrelsen gör och vilket underlagsmaterial som behövs vid en ansökan. Informationen, Att söka bidrag till byggnadsvård, är Länsstyrelsens styrdokument för byggnadsvård och finns i sin helhet på ett särskilt informationsblad samt på Länsstyrelsens webbplats.

INFORMATION OM KULTURMILJÖER

Information om länets kulturmiljöer initieras till största delen genom Länsstyrelsen och länets museer. En strävan är att informationsinsatser som finansieras genom kulturmiljöbidraget ska vara av större, sammanhållen och långsiktig karaktär. Huvudsakligen sker detta genom att bidrag lämnas till informationsinsatser genom länets tre informationsportaler: Sevärt i Västerbottens län, Hålla Hus och Spår från 10 000 år (se nedan under Strategi). Genom dessa kanaler distribueras kulturmiljöinformation ut i länet via webbplatser, kulturum, montrar, skyltar, guideböcker, mindre

Stångmärke på Pite-Rönnskär.

skrifter och informationsblad, utformade på ett enhetligt sätt. Utifrån kommande förfrågningar och ansökningar rörande kulturmiljöinformation hanteras oftast genom hänvisning till någon av länsportalerna. År 2011 användes ca 15 procent av 7:2-anslaget till informationsinsatser i länet.

Information om kulturmiljöer kan ses ännu bredare än så. Vi har under de senaste fem åren både medfinansierat och arrangerat kurser, utbildningar och kompetensutvecklingar inom byggnadsvård. Många externt finansierade projekt inriktade mot arkeologi, samiskt kulturarv, landskaps- och landsbygdsutveckling, tillgänglighet och mångfald har medfinansierats genom 7:2-anslaget.

KUNSKAPSUNDERLAG

I 2009 års fördelningsbeslut blev det för första gången möjligt att använda en del av 7:2-anslaget till kunskapsunderlag. Ca 11 procent av 7:2-anslaget användes år 2011 till detta ändamål. Bidrag har bland annat lämnats till översyn av riksintressebeskrivningar, faktaunderlag för kyrkstäder, handlingsprogram för arkeologi och för flottningslämningar, granskning av fornlämningar inom Skog & Historia-projektet samt till revidering av kulturmiljöprogram för Lycksele kommun.

UTVÄRDERING OCH UPPFÖLJNING

Fortsatt utvärdering av effekterna av strategins förhållningssätt och de genomförda insatserna är viktig. Utvärderingen kommer att ligga till grund för framtida ställningstaganden. Någon kundundersökning har inte gjorts för perioden 2007 - 2011, men kan bli aktuell framöver.

DEFINITION AV NÅGRA BEGREPP

Kulturarv – vårt kollektiva minne som vi övertar från tidigare generationer. Kulturarv omfattar både materiella (t ex byggnader, odlingslandskap, föremål) och immateriella (t ex traditioner, berättelser, ortnamn) uttryck. Vad som betraktas som kulturarv förändras över tid och är ett uttryck för samhällets skiftande värderingar.

Kulturhistoria – i Nationalencyklopedin från 1993 ges följande definition: "Vetenskap som utforskar kulturlivet och civilisationsprocessen, bortseende från det politiska skeendet". I Svensk Uppslagsbok från 1950 ger professor Gunnar Aspelin en lite annorlunda definition av begreppet och i en efterföljande kommentar sägs: "Att ett så vittomfattande forskningsprogram i praktiken måste erbjuda stora svårigheter, ligger i öppen dag. Materialet är ofta nära nog oöverskådligt, och en enskild forskare behärskar sällan de många specialdiscipliner, på vilka han måste bygga." Den praktiska tillämpningen inom området kulturhistoria är i dag varken mer avgränsad eller lättare. Det material som 1950 betraktades som oöverskådligt, uppfattar vi nog alla i dagens IT-, mångfalds- och mångkulturperspektiv, som ganska begränsat.

Kulturhistoriskt värde – begreppet kulturhistoriskt värde är svårdefinierat och har en mängd olika dimensioner. Riksantikvarieämbetet har lämnat en definition som är ganska omfattande. Schematiskt finns denna redovisad i tidskriften Kulturmiljövård 1-2/1995 samt mer utförligt i Axel Unerbäck: Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, Riksantikvarieämbetet 2002. Riksantikvarieämbetets definition används många gånger som stöd när det kulturhistoriska värdet för en byggnad ska bestämmas. Utifrån de frågor

som brukar ställas till oss och utifrån våra erfarenheter från det regionala arbetet kan fogas några mer övergripande reflexioner. Omedvetet relaterar många människor kulturhistoriskt värde till något absolut värde, som matematikens "noll" eller "oändligt". Man tänker sig då att det skulle finnas en universell måttstock med en fastställd skala. En sådan kan möjligen ställas upp i ett kulturhistoriskt sammanhang, men den blir ändå bara en aspekt av något som är mer mångfacetterat. Kulturhistoriskt värde är inte ett statiskt – stillastående – begrepp utan det påverkas av samhällsutvecklingen och omgivningens föränderlighet. Ju längre tid som går, desto tydligare framstår förändringarna. Det är därför lättare att avgöra det kulturhistoriska värdet ju äldre ett kulturminne är. I ett historiskt perspektiv kan man säga att kulturhistoriskt värde kommer och går, delar försvinner och ersätts av nya. Man brukar säga att vetenskap är ordnad kunskap. Det är så man arbetar inom de flesta ämnesområden, att samla fakta och ordna dessa. Så gör man inom kulturmiljövården likaväl som inom medicinen. Vid sidan av detta krävs alltid värderingar och aktuella bedömningar av olika slag.

Kulturmiljö – den av människan påverkade och skapade miljön i ett historiskt perspektiv. Kulturmiljön är den del av vårt materiella kulturarv som finns runt omkring oss: kulturlandskap såsom byar, odlingslandskap, stads- och industrilandskap, skogsmark med fornlämningar och kulturminnen från jakt, skogs- och jordbruk.

Kulturmiljövård – den verksamhet som syftar till att främja kulturmiljöns värden, exempelvis genom lagskydd, vård, kunskapsuppbyggnad, information och brukande.

REFERERAD LITTERATUR

Alla tiders Västerbotten. Utgångspunkter för länets kulturmiljöverksamhet. Västerbottens museum/Skellefteå museum/Länsstyrelsen Västerbottens län/Skogsmuseet 2005.

Aatoklimpoe/Atoklimpen – en samisk kulturmiljö. Kulturresevat i Västerbottens län. Storumans kommun/Länsstyrelsen Västerbotten 2006.

Axel Unnerbäck: Kulturhistorisk värdering av bebyggelse. Riksantikvarieämbetet 2002.

Broar i Västerbottens län – en kulturhistorisk inventering. Länsstyrelsen Västerbottens län, meddelande 13/1995.

Det värdefulla odlingslandskapet. Program för bevarande av natur- och kulturmiljövärden. Länsstyrelsen Västerbottens län, meddelande 2/1993.

Flottningslämningar i Västerbottens län. Länsstyrelsen Västerbotten, meddelande 1/2006.

Fornvårdsprogram för Västerbottens län. Länsstyrelsen Västerbottens län, meddelande 1/1999.

Historiska dammar i våra levande sjöar och vattendrag. Länsstyrelsen Västerbotten, meddelande 5/2008.

Rörträsk silängar. Kulturresevat i Västerbottens län. Länsstyrelsen Västerbotten/Norsjö kommun 2004.

Samverkan ger styrka! Rapport nr 2009:9, Länsstyrelsen Södermanlands län. ISSN 1400-0792.

Statsbidrag till kulturmiljövård i Västerbottens län 1981 – 2001. Länsstyrelsen Västerbottens län, meddelande 3/2003.

Strategi för vindbruk och kulturmiljövård i Västerbottens län. Länsstyrelsen Västerbotten, meddelande 9/2011.

Tidskriften Kulturmiljövård 1 – 2/1995.

Vårt odlade landskap. Länsstyrelsen Västerbottens län, meddelande 10/1996.

Värdefulla vägmiljöer i Norrbottens och Västerbottens län. Länsstyrelsen Västerbottens län, meddelande 2/2001.

Västerbotten genom tiderna. Del 1. Kulturmiljöer av riksintresse i Västerbottens län. Länsstyrelsen i Västerbottens län, meddelande 2/1991.

Västerbotten genom tiderna. Del 2. Acta Bothniensia Occidentalis. Västerbottens läns hembygdsförbund, Umeå 1994.

FOTOGRAFER

Där inte annat anges tillhör bilderna Länsstyrelsen Västerbotten.

Sid 2	Helena Wikberg	Sid 22	Bo Sundin
Sid 3	Marianne Holmberg	Sid 23	Helena Wikberg
Sid 7	Bo Sundin	Sid 25	Peder Dahlström, Dalasjö, Vilhelmina (upptill), Bo Sundin (nedtill)
Sid 9	Bo Sundin	Sid 31	Bo Sundin
Sid 10	Bo Sundin	Sid 33	Bo Sundin
Sid 11	Christer Häggström	Sid 34	Helena Wikberg
Sid 12	Helena Wikberg	Sid 37	Bo Sundin
Sid 15	Peder Dahlström, Dalasjö, Vilhelmina	Sid 38	Helena Wikberg
Sid 16	Andreas Grahn	Sid 41	Helena Wikberg
Sid 17	Andreas Grahn	Sid 44	Katrine Nygren
Sid 19	Bo Sundin (t.v), Malin Karlsson (upptill t.h), Elisabeth Ek (nedtill t.h)	Sid 48-49	Jeanette Joelsson (upptill t.v), Bo Sundin (upptill t.h), Jans Heinerud, Västerbottens museum (nedtill t.v), Jeanette Joelsson (nedtill t.h)
Sid 21	Bo Sundin		

Skuggmannens grav, Atoklinten.

Bruksjärnvägen, Robertsfors.

Studiedag vid gravröse, Mjösjön, Holmsund.

Offerplats, Atoklinten.

Kulturmiljöstrategin är en stomme för Länsstyrelsens kulturmiljöverksamhet. Skriften innehåller nycklar till kulturmiljövården, ger en inblick i hur vi arbetar, vilka problem som finns och hur vi tänker arbeta och prioritera den närmaste tiden. Den riktar sig till alla som arbetar med kulturmiljöfrågor – från tjänstemän till intresserade privatpersoner.